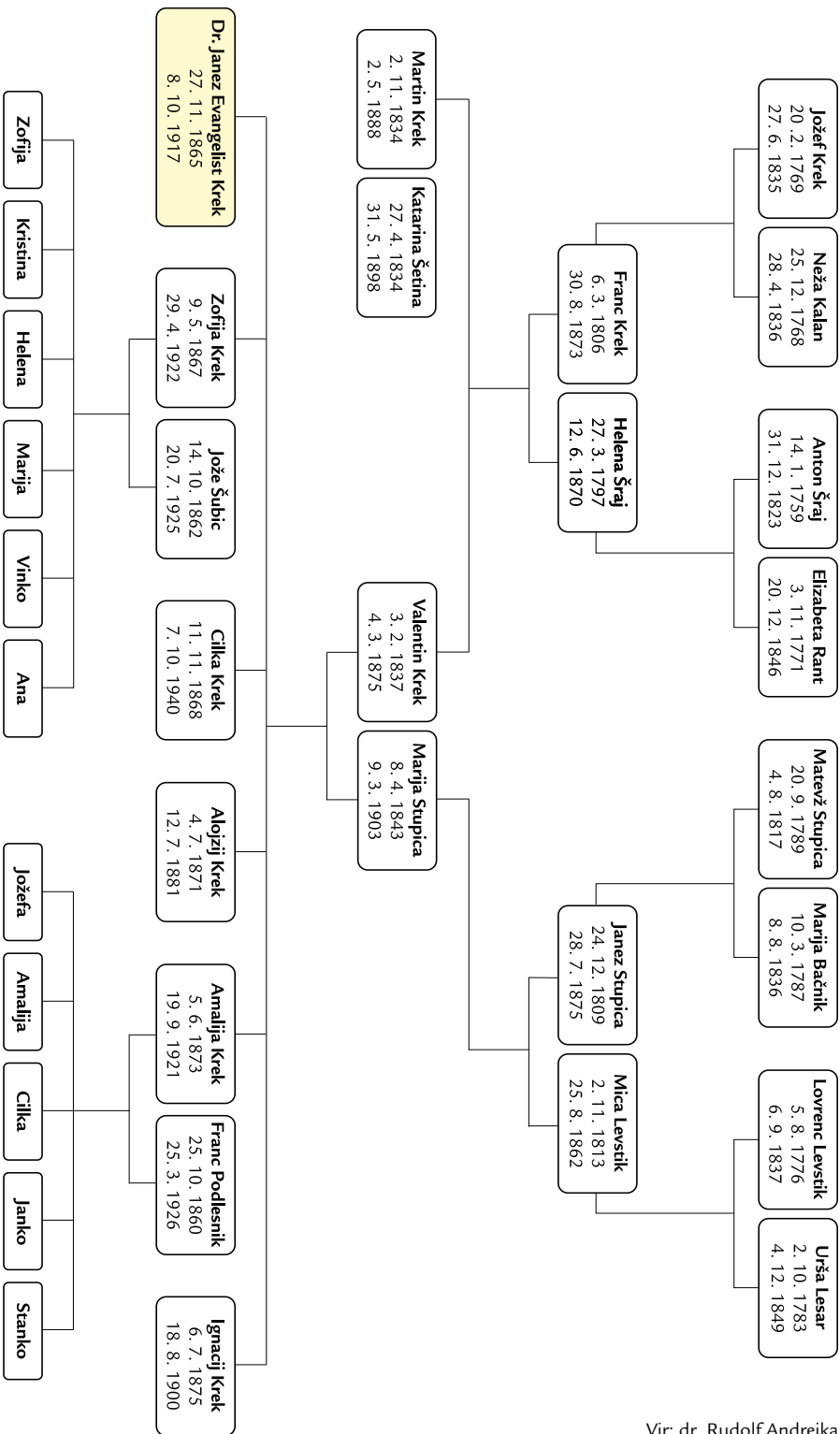

Dr. Janez Ev. Krek, Selčan in domoljub Selške doline

Franc Pfajfar

Na vasi se med seboj poznamo po hišnih imenih in zraven dodamo še krstno ime osebe, in tako točno vemo, kdo je ta dotična oseba. Priimek se uporablja le v uradnem komuniciranju, zato niti ni nujno, da kot vaščan poznaš priimek dotičnega človeka. Pa vendar se danes sprašujem, ali vemo, kdo je 'Štokar' ali 'Štokarjev Janez' oziroma 'Štokarjev gospod', kot so ga Selčani imenovali kasneje po njegovem študiju. Da so tako domačini v Selški dolini klicali dr. Janeza Ev. Kreka, nam v svojih spominih potrjuje Franc Koblar iz Železnikov. V današnjem času nam je to nekoliko zakrito, kajti domače hiše v Štoku v Selcih danes ni več in tudi družinsko nasledstvo ne živi več v Selcih. Mogoče je to tudi delni vzrok, da dr. Janeza Ev. Kreka premalo poznamo kot domačina Selc in rojaka Selške doline. Ker do danes še nihče ni prikazal Kreka kot Selčana in domoljuba Selške doline, se mi zdi prav, da ga s tem člankom predstavim, da ga bomo domačini tudi v bodoče poznali kot Štokarjevega Janeza iz Selc – človeka, ki je izhajal iz naših vrst v preteklosti, človeka, ki je globoko zaznamoval ne le življenje v Selški dolini, ampak mnogo širše, bil slovenski narodni voditelj, tribun na političnem, kulturnem, gospodarskem in verskem področju.

Rodovnik dr. Janeza Evangelista Kreka od pradedu Jožefa, ded Franc in oče Valentin

Vir: dr. Rudolf Andrejka

Krekov rod

Priimek Krek se v naši okolici najprej pojavi v Poljanski dolini pod Blegošem in v Malenskem Vrhju. Ena od razlag pravi, da priimek Krek izhaja od besede Greco (Grk), ki se je sčasoma preoblikovala v Krek. Torej naj bi se v Krekih pretakala tudi mediteranska kri. Prvi Krekovec se pojavi v Selški dolini v letu 1664, in to je Jurij Krek v Dolenji vasi. Od tedaj se rodbina Krek širi v Selški dolini po moški in ženski strani. Za marsikoga v naši dolini bo zanimivo branje knjige dr. Rudolfa Andrejka z naslovom Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka iz leta 1932 na 87 straneh o tem, kako se razveja Krekov rod na različne rodbine po Selški dolini. A tukaj navajam samo ožje prednike. Janezov ded Franc Krek izhaja iz Ševalj št. 7. Leta 1833 se je poročil s Heleno Schreyevo, hčerjo posestnika Šraja s Studena. Po poroki sta vzela v najem stanovanje Pri Groseln v Selcih št. 66 in tam je ded Franc imel tudi tkalsko delavnico. Ker mu je posel dobro uspeval in je primerno zaslužil, si je od soseda Semena, po domače od Kalanovih, odkupil žitno kaščo in jo predelal v stanovanje. Spodaj si je uredil tudi prodajalno za svoje tkalske izdelke, žena pa je imela tudi trafiko. Ded Franc je bil visoke in močne postave in v Selcih je bil poznan kot zelo dobrovoljen možak, večni šaljivec. Že za dobro jutro je vsakemu namenil še kakšno besedo. Z ženo Heleno sta imela dva sinova, Martina (rojen 2. 11. 1834) in Valentina (rojen 3. 2. 1837). Oba sta se izučila za učitelja. Stric Martin je bil učitelj v Smledniku, kjer si je ustvaril tudi svoj dom in družino. Janezov oče Valentin je bil precej visoke postave, izredno močan, koščen mož gladko obritega, podolgastega obraza. Najprej je bil dve leti začasni učitelj v Dolenjskih Toplicah pri Novem mestu, nato tri leta učitelj v Gotenicah na Kočevskem, od tukaj pa je bil premeščen k Sv. Gregorju nad Sodražico. V Sodražici je spoznal županovo hčer Marijo Stupica. Pri hiši se je reklo Pri Oštirju, kar potrjuje, da je bila nekdanj tukaj gostilna. Marijin oče Janez Stupica sicer ni bil ravno navdušen nad to zvezo, ker bi rad hčer poročil premožnejšemu ženinu. Ma-

rija in Valentin sta se poročila 20. februarja 1865. Kot prvorojenec v zakonu se jima je 27. novembra 1865 rodil sin Janez. Oče Valentin je pri Sv. Gregorju opravljal delo učitelja ter obenem tudi cerkovnika in organista štiri leta. V tem času se je družina povečala še za dve hčeri, Zofko in Cilko. Plača učitelja je bila skromna, stroški so se povečevali, in zato je zaprosil za preemestitev v večji kraj, kjer bi lahko imel tudi boljšo plačo. Naslednje službeno mesto je oče Valentin dobil v Komendi (delo je nastopil na dan treh kraljev leta 1869), kjer so kot družina najprej stanovali v župnišču, ko pa je bila sezidana nova šola, so se preselili v stanovanje v šoli. Stanovanje je bilo še zelo vlažno in člani družine so pogosto boleli. Tudi oče Valentin je zbolel in zaradi neustreznega zdravljenja pri nestrokovnem človeku, ki je bil po poklicu čevljar, je 4. 3. 1875 umrl v 38. letu starosti. Zapustil je vdovo s petimi otroki, najmlajši sin Ignacij se je rodil po smrti očeta Valentina, ko je družina že živela v Štoku v Selcih. Sicer sta se v Komendi rodila še sin Alojzij (rojen 4. 7. 1871, umrl za kozami leta 1881) in hči Amalija. Ta se je leta 1902 poročila s posestnikom in gostilničarjem Francetom Prelesnikom iz Reteč pri Škofji Loki. Umrla je 19. 9. 1921. Starejša Zofija se je poročila s posestnikom Šubicem iz Gorenje vasi, umrla je aprila 1922. Janez je v Komendi pričel z osnovnim izobraževanjem. Oče ga je že kot petletnega fanta vključil v prvi razred, kajti kazal je izredno nadarjenost in veselje do učenja in dojemanja novosti. V Komendi je bil ob koncu šolskega leta 1871/72 vpisan v "zlate bukve za pridne šolarje" na drugem, eno leto kasneje pa na tretjem mestu.

Družina Krekovih v Štoku, v Selcih št. 73, od aprila 1875

Krekovi so se morali izseliti iz stanovanja v Komendi, kajti učiteljevo stanovanje jim ni več pripadalo. Ded Franc, ki je bil takrat že več kot leto dni pokojni, je zapustil hišo v Štoku sinu Valentinu, in tako se je vdova Marija Krek s petimi otroki preselila

Hiša sredi vasi Selca, po domače v Štoku, kjer je živela družina Krekovich. Vir: Dolenc Ivan, Izbrani spisi I, str. 33

v Štok v Selca. Tako je Janez prišel v Selca, ko je imel devet let in pol (aprila 1875, kajti v začetku maja so že datirani dokumenti, da je družina živela v Selcih). Hiša je stala na mestu, kjer danes stoji Krekov dom. Kje točno je Janez dokončal 3. razred, nam ni znano (verjetno v Kamniku).

Naslednje šolsko leto 1875/76 je Janez obiskoval 4. razred ljudske šole v Škofji loki pri učitelju Lovru Sadarju. Imel je odličen uspeh in vpisan je bil v "zlate bukve za pridne šolarje" (na drugem mestu). Poučeval ga je učitelj Lovro Sadar, menda znan kot dober učitelj. V času pouka je živel pri zasebniku v Škofji Loki, ob nedeljah, praznikih in med počitnicami pa je bil pri mami, sestrah in bratih v Selcih. Iz tega časa je znana Krekova pripoved iz življenja pri gospe v Škofji Loki, dogodek, ki se je zgodil neko nedeljo pozimi, ko je bilo veliko snega in je bil hud mraz. Janez je ostal v Škofji Loki in z gospo sta bila pri maši v farni cerkvi. Janez pripoveduje: "Imel sem strgane čevlje, mraz je bil pa hud. Pa sem se prestopal z noge na nogo. Gospodinja me je dala zato klečat, ko sem prišel domov. Zdela se mi je to taka krivica, da nisem hotel vstati, ko je rekla, da je dovolj. Če bi me ne bila sama dvignila, ne vem, kaj bi bilo z menoj. Bržkone bi še do današnjega dne tam klečal."

Iz tega komentarja se že kaže karakter odločnega, trmastega Gorenjca. (A. Primc, str. 12.) Če hočemo Janeza Ev. Kreka dobro in pravilno razumeti, moramo predstaviti razmere, v katerih je Janez živel doma v Štoku. Steber družine je bila mati Marija.

Štokarjeva mama Marija

Najprej moramo predstaviti njegovo mater Marijo, ki je bila vdova po možu Valentinu in s šestimi otroki odgovorna za preživetje celotne družine, torej nosilka in podpornica vseh štirih stebrov družine Krekovich. Mati je bila majhne, vitke postave, hitre hoje, rahlo zagorele polti, sicer zelo zgovorna in razgledana gospa, rada je pela in plesala, sicer pa je bila zelo podjetna in gospodarna. Glavne poteze v značaju Krekove matere so bile izredna ljubezen do revežev, srčna pobožnost in veliko veselje do branja. Glavni vir dohodka je imela iz prodaje v trgovini v Štoku. Prodajala je osnovne prehranske izdelke, zdravilna zelišča in bižuterijo. Ker pri hiši ni bilo vrta in tudi ne polja, je vzela v najem njivo, da so pri hiši zredili prašiča. V njeni hiši so bili vedno dobrodošli berači iz Selške doline, kot da so tam doma.

Pri njej so se shajali 'Panani Janez', malo slaboumen mož, ki je za klobukom vedno nosil polno cvetic, 'Kofetek', 'Grbcev Gustelj', ki je rad slišal, če so ga imenovali 'gospod Gustelj' in ga vikali; 'Nora Baba', 'Kipi Nežka', posebna prijateljica Krekove matere, doma nekje s Poljanskega, zato je govorila 'kva pa', 'kok pa' (v pomenu "seveda"), in podobni. Po hišah je prodajala nogavice in drugo kramo, pa tudi dar je rada sprejela, če je tako naneso. 'Hroma Neža' je več let bivala v Štoku in je tam tudi umrla. Krekova mati ji je opravljala težko delo strežnice in ji kuhala, kar so ji za bolnico prinesli dobri ljudje, oziroma ji dajala od tega, kar je kuhala za svojo družino. Izvrševala je vsa telesna dela usmiljenja prav do zadnjega. Opisan je eden od takih skrajnih primerov, in sicer: Na nekem hlevu je umrl berač, prijateljček alkohola. Človek, ki je bil brez svoje strehe nad glavo, ni imel kje ležati na mrtvaškem odru, mrliške vežice pa še ni bilo. Vsakdo se ga je branil – pa ga je vzela Krekova mati, čeprav so potem teden dni pobirali za njim uši. Revežu ni dala samo daru uboge vdove; povpraševala ga je tudi po njegovih težavah in mu nudila dobro besedo, ki gre bolj v slast od kruha in vode. Pri njej so berači shranjevali svoje malhe. Če je prišel k njej lačen revež, mu je šla skuhat tudi sredi popoldneva. Tudi ob dveh po polnoči je še potrkal berač znanec na okno: "Mamka, odprite!" in bil je brez skrbi, da bo dobil prenočišče (V. Brumen, Srce v sredini, 20–21).

Pri Krekovi materi se niso shajali samo berači, ampak skoraj vsa selška vas, v poznejših letih tudi obiskovalci doktorja Janeza iz drugih krajev. Če je prišla ženska z daljnih hribov v Selca in hotela prenočiti, je šla h Krekovi materi. Tam prenočišče ni nič stalo. Dostikrat je spalo pod streho starega Štoka po deset tujih žensk. Krekova mati jim je drugo jutro kuhala zajtrk, po potrebi tudi kosilo. Razvila se je torej nekaka brezalkoholna gostilna za ženske. Krekova mati je pekla vsak teden najmanj enkrat kruh za svoje goste. Kava in štruca belega kruha sta stali skupaj 10 krajcarjev. Gospodinje na kmetih so se ji zelo smilile, ker so bile zgarane, utrujene.

Ob neki priliki je sama izjavila, da "če bi mi kdo hotel podariti grunt, da ga obdelujem, ga tožim na

krvav pečat". Zdelo se ji je nepošteno, da so mnoge kmečke žene morale opravljati vsa kmečka dela ter rojevati in vzgajati veliko otrok, kar jih je izčrpavalo, in so zato tudi pogosto mlade umirale.

Krekova mati je ves čas zvesto ohranila svoje domače ribniško narečje. Mnogo je brala. Navadne povesti za ljudstvo so se ji zdele preveč preproste. Poznala je Stritarja, Jurčiča, Prešerna, Sienkiewiczzeve romane, Ben Hura itd. Nekoč se je v Škofji Loki ob priliki porcijunkulskih odpustkov seznanila s Prešernovo sestro Alenko Prešeren (umrla je v 80. letu starosti leta 1891). To jo je zelo veselilo in mnogokrat je pripovedovala o njej.

V Štoku so bili dobrodošli tudi Janezovi vrstniki in vsi ostali otroci iz vasi. Mati Marija je neštetokrat pripovedovala otrokom zgodbe in pravljice, ki jih je prebiral. Zato so se otroci iz vasi zelo radi zbirali v Štoku. Pa ne le zaradi matere Marije, tudi vsi Krekovi otroci so bili zelo družabni in razigrani.

Najstnik Janez

Janez je bil posebno nadarjen šaljivec in tudi v igri poln idej in hudomušnosti. Kar koli se je dogajalo na vasi, povsod je bil Janez poleg, če ne kar vodja skupine. O sebi je večkrat rekel: "V meni se pretaka šegava ribenska in odločna gorenjska kri." Šegavost je menda res podedoval po obeh svojih dedkih, in sicer po Janezu Stupicu, Oštirju iz Sodražice, in po dedu Francu iz Selc, oba sta bila veseljaka in šaljive narave. Za Janeza so prijatelji komentirali, da sta mu bila šegavost in zabavanje kot nujna potreba. Janez je bil kot otrok izredno živahen, vesel in razigran, tako da je mami večkrat povzročal težave, čeprav jo je neizmerno spoštoval in jo imel rad, kar potrjujejo njegovi spisi, pesmi in povesti. Na vasi si je zelo hitro pridobil svojo družino in vsi so bili radi z njim, kajti v njegovi družini je bilo vedno zabavno, živahno. Ker takrat seveda še ni bilo ne radia ne televizije, kaj šele računalnikov itd., so se otroci v prostem času podili po vasi, igrali razne igre. Med drugim se je že v prvem letu bivanja v Selcih naučil

igrati tarok, kajti v kasnejših letih je to znanje že prenašal tudi na sošolce. Čeprav je Janez šolska leta preživljal povečini v mestih Škofji Loki in Ljubljani, se je njegovo srce stalno vračalo domov k domačim in prijateljem v Selca.

Gimnazijska leta

1876–1880: nižja gimnazija

Po osnovni šoli, ki jo je dokončal z odličnim uspehom v Škofji Loki, je nadaljeval šolanje na takratni prvi državni gimnaziji v Ljubljani. Učenci so bili takrat razdeljeni v skupino a in b. Učenci v skupini a so bili po večini nemških staršev, medtem ko je bila skupina b za Slovence. Krek je bil seveda v 1. b razredu nižje gimnazije, danes bi temu rekli v 6. razredu osnovne šole. Prvo leto je Janez stanoval v Ljubljani pri gospodinjici Katarini Vivodi v šentpeterskem delu mesta in bil je zelo dober učenec.

Glede na zelo dobre rezultate in primerno vedenje je bil sprejet v Alojzivišče in tam preživel v dobrem in urejenem zavetju, kjer je imel stanovanje in prehrano. Od šolskih predmetov je oboževal naravoslovne predmete, slovenščino, nemščino, zgodovino. Slovenščino ga je učil Ivan Jenko, brat Simona Jenka, verouk je poučeval mladinski pisatelj, slovestveni zgodovinar in slovničar prof. Josip Marn. Posebno rad ga je imel učitelj nemščine profesor Heinrich, ki mu je celo napovedoval – "Sie werden ein deutscher Dichter werden", da bo nekega dne postal nemški pesnik. Krek je sicer res že v 3. in 4. razredu nižje gimnazije bral Goetheja in Schillerja, a ostal zvest slovenskemu jeziku. Vsebina izdelkov, znanje in razgledanost pri Kreku niso bili nikdar vprašljivi, medtem ko sta bila urejenost izdelka in pisanje po obliki vedno problematična, njegovi izdelki so bili pogosto neurejeni ali celo zanikrni. Sošolci so bili mnenja, da se Kreku, če je za obliko dobil slabo oceno, ni godila krivica. Podobno se je vedno bolj kazalo tudi v vedenju in v 4. razredu je dobil neugodno oceno iz vedenja. Ocena primerno je prinesla tudi težje posledice, kajti v nadaljevanju šolanja ni

mogel več stanovati v Alojzivišču in odslej je moral plačevati tudi šolnino. To je bila posledica njegove preveč žive narave, in kot rečeno, neprimernih izpadov, bil je že oboževalec tobaka. O teh gimnazijskih letih Krek sam ni kaj dosti govoril, čeprav je z nekaj sošolci ohranil stalno prijateljstvo za celo življenje, npr. z Boškovičom Antonom s Češnjice, s katerim sta bila sošolca že od 4. razreda osnovne šole v Škofji Loki in nato skozi vsa gimnazijska leta, ter s Kržišnikom iz Poljanske doline.

1880–1884: višja gimnazija

V višji gimnaziji je Krek spet stanoval v zasebnem stanovanju. Ker mu mama ni mogla pokrivati vseh stroškov, si je moral služiti denar tudi sam z inštrukcijami, s pisanjem nalog sošolcem, tu pa tam pa je tudi prevedel kak spis ali tudi sam spisal povest za list Zgodnja Danica. Poučeval je otroke pri znanih premožnih družinah v Ljubljani, npr. pri g. Marzolinju, kavarnarju v Zvezdi, grofu Lichtenbergu ... Sicer mu je na splošno šolski uspeh nekoliko padel zaradi neurejenega življenja, saj je bil večkrat lačen kot sit. Poleg šolskih predmetov se je učil tuje jezike, francoščino, italijanščino, hodil k telovadbi in petju. Veliko je bral domače in tuje pisatelje. Kasneje je obiskoval govorniški tečaj in se oblikoval v izjemnega govornika, saj so ga poimenovali tudi 'slovenski Ciceron'. Sošolci pravijo, da se mu, če je Krek dobil slabo oceno, ni godila krivica, ampak je v višji gimnaziji izdeloval samo zato, ker je bil izredno nadarjen. Veliko je bral, zato je tudi veliko znal in zelo rad je pisal. V dijaških letih je objavljajl svoje pisne izdelke v dijaškem listu Domače vaje, v Vrtnu, v Zgodnji Danici itd. Že v prvem razredu višje gimnazije je s sošolcem ustanovil svoj list Lipica. On je pisal pesmi, njegov prijatelj pa povesti. Na žalost je izšla samo prva številka, potem so jo na šoli prepovedali – nemškutarji seveda. Rad je hodil v gledališče. Običajno je vstopil v gledališču po prvem odmoru, da se je pomešal med gledalce, in tako prišel na stojišče brez plačila. V šolo je običajno nosil le en zvezek, v katerega je zapisoval vse predmete, ter zvezek za domače naloge. Predmete je izdeloval, ne da bi se

posebej učil, kajti bil je nadpovprečno nadarjen z izrednim spominom. Eden od sošolcev ga je hotel posnemati in je tudi začel uporabljati le en zvezek za vse predmete in rezultat takega dela brez velike nadarjenosti je bil ta, da je na koncu šolskega leta imel v večini predmetov nezadostno oceno. Krek je imel izjemen spomin: kar je slišal ali prebral, je tudi znal. To se je izkazalo tudi kasneje. Kar koli se je z nekom pogovarjal, si je zapomnil in ob naslednjem srečanju z dotičnim človekom je točno imel v spominu, kaj sta se pogovarjala. Imel je tudi talent, da je lahko sledil dvema pogovoroma hkrati. Tak primer opisuje sošolec Kržišnik, s katerim sta skupaj sedela v 1. in 2. razredu nižje gimnazije. Njega je namreč med poukom učil igrati tarok. Profesor Ahn je razlagal temo tiste učne ure in nenadoma pokliče Kreka, ki je v tistem trenutku razlagal sošolcu pravila taroka: "Krek, prosim, če ponovite, kaj sem razlagal." V začudenje profesorja je Krek vse, kar je razlagal profesor, natančno ponovil in profesor je izjavil: "Der Kerl ist doppelt pffiffig: er schwatzt und hört gleichzeitig zu." (Fant je dvakrat zvit: klepeta in poslušá obenem.) To, da človek lahko dela več stvari naenkrat, je znak neke posebne nadarjenosti. Krek je bil strasten igralec taroka in ta igra je še danes na Selškem zelo prisotna.

Krek je užival velik ugled med sošolci. V času višje gimnazije Kržišnik pravi: "Kdor sam ne zna naloge narediti, se obrne nanj in za majhno nagrado jih dela." Krek je imel tarifo: za srednjo oceno 2 krajcarja, za odlično (povoljno) pa 4 krajcarje. Pa je razrednik prof. Wiesthaler za to izvedel in je Kreka vprašal: "Krek, slišal sem, da Vi delate drugim naloge po 20 krajcarjev." Pa mu Krek odgovori: "Gospod profesor, ko bi jaz delal naloge po 20 krajcarjev, bi bil že bogat." Služil si je denar tudi s poučevanjem. (I. Dolenc.)

Tak je bil Janez Krek v dijaških letih v šoli in takšen je bil tudi takrat, ko je bil doma v Selcih. Poln idej in razigranosti. Prehodil je vse hribe okoli Selc, in to ne po poteh, ampak do cilja naravnost po gmajni in travnikih. Ker je bil med sošolci zelo cenjen, so ga sošolci tudi radi obiskovali na domu v Selcih.

Skupaj s sošolci so imeli pohode po naših hribih. Sošolec Jeglič iz Tuhinjske doline, kasnejši ravnatelj srednje šole v Ljubljani, pripoveduje o Kreku, da je v času, ko so bili skupaj v Ljubljani, najraje govoril o svoji mami, vrstnikih in o lepih krajih Selške doline. In sošolec Jeglič se spominja tistih dni: "Odločil sem se, da obiščem sošolca Janeza in da vidim ta nebesa, o katerih nam toliko govori Janez. Zares je lepo in zato sem še večkrat ponovil obisk." V tem času je bil župnik v Selcih učeni mož Mayer, pri katerem si je Krek rad izposojal tuje časopise. Sicer z župnikom ni imel drugih stikov in tudi v cerkev ni prav redno zahajal, kar je sicer mater žalostilo, a ona je trpela in molila. Janez se kasneje spominja, da jo je celo spraševal: "Mati, kaj pa vendar delate toliko časa v cerkvi?" - "Ko imam pa toliko opraviti notri," mu je odgovarjala. Tega razigrani Janez v tistem času še ni razumel. Kanonik Sušnik se spominja mladega Kreka: "Prišel sem v Selca za kaplana 22. septembra 1880 in sem odšel po skoraj 14-tih letih službovanja kot kaplan in pozneje župnik dne 19. maja 1894. Krek je bil ob mojem prihodu v Selca v V. gimnazijskem razredu. Že takrat je imel do ljudi veliko privlačno moč. Večkrat sem ga opazoval, kako je sedel - dostikrat s pipo v ustih - pred domačo hišo v družbi vaških dečkov in fantov, ki jih je vse zabaval." Župnik Vincenc Mayr, izobražen mož, ki se je mnogo bavil s socialnimi, političnimi in znanstvenimi vprašanji in imel naročene tudi redkeje liste, npr. Reform in Stimmen aus Maria Laach, je rekel o njem: "Ta fant je izjemno talentiran; ali bo ustvaril nekaj izjemno dobrega ali pa nekaj izjemno slabega. Za oboje ima talent. Sicer pa nismo mnogo občevali med seboj; Krek je prišel le redko v župnišče (takrat ko si je sposodil župnikove revije). Pač pa je bila dostikrat v župnišču njegova pobožna mati, članica tretjega reda. Ko pa je bil Krek v semenišču, je bilo župnišče njegov drugi dom."

Krekov vrstnik Janez Tavčar z Bukovice (kasneje je živel na Jesenicah), ki se je tudi sam veliko srečeval s Krekom, o dijaških letih pravi: "Krek je bil vseškozi jako živ in vesel dijak. Kadar je bil na počitnicah, je obhodil vse selške hribe. Vedno mu je gledala

kaka knjiga iz žepa, in od koder je prišel, je imel v gumbnici ali za klobukom cvetko. Veliko je zahajal med vaške fante in se rad pogovarjal z njimi. Če so kurili kres ali streljali z možnarjem ob žeganju, ni Kreka nikdar manjkalo med njimi." (I. Dolenc, str. 24.)

Kaj je bistvenega iz gimnazijskih let, kar je Kreka zaznamovalo za celo življenje? Že kot mlad fant se je moral postaviti na lastne noge. Uvidel je vse tegobe življenja in urejal stvari, kakor se je njemu samemu zdelo prav, brez denarja in brez zunanjih časti. Videl je od blizu življenje, kaj pomeni življenje "na dnu", videl cinizem, revščino in pokvarjenost, nepoštenost. Zgodaj se je spopadel s temi problemi in tako v poznejšem življenju ni pogrešal odlikovanj od javnih oblastnikov, saj si je izbral življenje s preprostimi ljudmi, kmeti in delavci, ki so vajeni trdega in žuljavega življenja. Prav njim je hotel pomagati, jih dvigniti in pobrati s tal. In če Kreka pogledamo iz tega zornega kota, kako je globoko v njem zakoreninjen čut do sočloveka, do trpečih ljudi, do zaničevanih in neukih, kako je narodu potrebna toplina ljubezni do bližnjega, potem se ne čudimo več njegovi odločitvi za duhovniški stan. Že takrat je razmišljal, kako bi lahko pomagal ljudem po sistemu, da jim ne deli rib, ampak da jih nauči, kako ribe uloviti, da bodo bolj samostojni, ozaveščeni, naprednejši itd. Stremel je po jasnem spoznanju, kakor sam pravi, a tega mu ni dala samo šola, ampak spoznanje v veri in v nauku Cerkve.

Krek je bil zelo uspešen v pisateljstvu. Začel je že kot 12-letni mladenič. Ko je stanoval v Alojzevišču (1868/69), je objavljaval v listu Domače vaje. Objavil je dve basni in kratko povest, naslednje leto tri pesmi in dve daljši povesti. Menda je napisal tudi šalo-igro, ki pa ni ohranjena. V višji gimnaziji se je začel ukvarjati z izdajanjem svojega lista Lipica (izšla je le prva številka). Nato je pisal v mladinski list Vrtec, kjer je izšla znana slika iz domačega življenja Mlada prijatelja in kmalu za tem druga njegova povest Marijica in Anica (obe sta podpisani z njegovim pravim imenom, kasneje pa je objavljaval pod psevdonimom) (I. Dolenc, str. 241–243).

Študij teologije v Ljubljani v letih 1884–1888

Sošolec od 4. razreda osnovne šole v Škofji Loki in skozi vsa gimnazijska leta ter v bogoslovju Anton Pfajfar, Boškov s Češnjice, je Kreka zelo dobro poznal in sta bila celo življenje velika prijatelja. Anton je bil kasneje župnik v Dražgošah in Železnikih in pogosto omenja Janeza Kreka kot prijatelja, zato nam je njegovo pričevanje zelo pomembno za osvetlitev osebnosti Janeza Ev. Kreka.

Sošolec Anton pripoveduje, da je Krek dejansko proti koncu gimnazije razmišljal o študiju slavistike in novinarstva. Takega mnenja so bili tudi njegovi profesorji, npr. Wiesthaler. Iskal je celo posojilo, da bi mogel oditi na študij na Dunaj. Vendar je po razgovorih in srečanjih, ki jih je imel v zadnjem letu gimnazije s takratnim bogoslovcem Hladnikom, ko sta skupaj premlevala socialna vprašanja, kar je njiju oba zelo zanimalo, Janez prišel do spoznanja, da bo, če želi uresničiti svoje življenjske cilje in pomagati revnim in neukim ljudem, to najbolje lahko izpolnil v duhovniškem stanu. Na to tematiko se je posvetoval tudi z domačim župnikom Mayerjem in je opustil načrt slavistike in novinarstva in se odločil za bogoslovje. Selčani so to njegovo odločitev komentirali, da je to milost izprosila njegova mati. Pa vendar je moral odločitev sprejeti sam v sebi. Krek se ni nikdar rad kazal navzven, rajši se je delal bolj skromnega in ni se bahal. Ta odločitev pa je vendar bila veliko presenečenje za vse, ker dotlej ni kazal nobene posebne nagnjenosti do duhovniškega stanu. Svojo dušo in razmišljanja pa je odkrival v svojih spisih, povestih in pesmih. In če beremo njegove pesmi, povesti, dramske igre ..., odkrijemo njegovo dušo in srce, ko izliva globoka čustva do trpečih, ponižanih, zaničevanih, in to vidi v kmečkem in delavskem razredu. O svoji duhovniški poti razmišlja v več spisih, a najbolje je to prikazano v povesti Stara mati (spisano januarja 1887 – to je v 3. letniku bogoslovja), ki je bila objavljena v Slovenskih večernicah. Krek piše o beračici Mini, ki je zapustila

testament: "Tebi Janez je namenjen ta testament. Ko sem živela, sem že še beračila zase; a kdo bo sedaj, ko umrjem, to prevzel? Zdaj, ko bo treba beračiti pri samem Bogu? Janezu sporočim ta posel: le uči naj se in naj se izuči za božjega berača, pa za dobrega, za izvrstnega. Za božjega berača ni vsak kar tako dober. Janez bo, to vem. In ko bo pri Bogu beračil za druge, naj ne pozabi stare šantove Mine; saj sva bila vendar dobra prijatelja."

Življenje v semenišču Krek opisuje: "V lemenatu sem bil popolnoma priskrbljen in nisem več stradal. Nagajal sem rad "modrim" svojim tovarišem. Hrana je bila gosposka, zato nisem razumel, zakaj nekateri zabavljajo čez hrano." (I. Dolenc.) Krek je vedno imel veliko smisla za humor, šale, dovtipe, skratka, bil je živahen, poln idej tudi v semenišču. Na ta račun imajo sošolci polno šaljivih primerov in nekateri so bili mnenja, da je Krek premalo resen. Vendar ni bilo čisto tako. Krek je natančno ločil, kje je resnost potrebna, kje pa se lahko nasmeji in našali do dna srca. Veselje in šala sta mu bila tudi v tem času prava potreba. Cenal je pomen veselja za duševno in telesno svežino.

Bogoslovje je na Kreka vplivalo ugodno. Imel je točno določen cilj, ki mu je podredil vse delovanje. V študiju je dosegal samo najboljše ocene, dodatno pa je bil aktiven v pisanju. Kot član in predsednik Cirilovega društva slovenskih študentov teologije je vsak teden spisal članek, ki ga je tudi predstavil v društvu in objavil. Namen društva je bil, da se študentje vadijo v pisanju in nastopanju ter znajo zagovarjati teze svojega pisanja. Profesor Fr. Lampe (mimogrede, ustanovitelj Cirilskega društva leta 1881) je o Kreku rekel: "Prav škoda bi bilo, da ne bi vzel v roke peresa in zapisal, kadar mu je volja in navdih." V bogoslovju je veliko bral, saj je bil eno leto tudi knjižničar, nadalje se je učil tujih jezikov, poleg tistih, ki se jih je učil v gimnazijskih letih, se je posvetil še slovanskim jezikom: češčini, ruščini, poljščini, srbohrvaščini. Te jezike se je tako dobro izučil, da je med počitnicami v Selcih imel privatno poučevanje jezikov. Tudi kot bogoslovec je v Selcih še naprej sodeloval z vaškimi fanti pri vseh aktivnostih, samo če

je mogel. Bil je še naprej razposajen in pripravljen za vsako šalo. Bil je izredno bister in hitrih misli. Veselje in šala sta mu bila življenjska stalnica. Iz tega časa je ohranjena pripoved, kako se je preoblekel v kmečkega fanta s selških hribov, se delal pijanega in šel pri belem dnevu k svojemu županu Vrhuncu, po domače Frtičarju, po dovoljenje, da se oženi. Dolgo se je župan trudil, da bi dobil od fanta, ki je stal na nezanesljivih nogah in ga obenem še neprestano silil s pijačo, potrebne podatke o njem in tisti Miciki iz bajte, ki jo bo fant vzel. Šele ko so se pričele ženske v hiši muzati, ker so ga prepoznale, je Janez urnih nog skočil iz sobe. Frtičar o tem dogodku ni maral z nikomer govoriti še štirinajst dni kasneje. Krek je v Selcih organiziral igranje dramskih iger. Za igralce je povabil vrstnike iz Selc in okolice ter tudi svoje sošolce. Tako je bilo življenje v Selcih v tistem času dokaj razgibano in živahno.

Novo mašo je Krek imel 23. julija 1888 na Brezjah. Za to se je odločil iz dveh razlogov: prvič, ker ni maral nobene zunanje slovesnosti in hvale, in zato bi rad mirno in zbrano okolje. Drugič pa zato, ker je osebno smatral, da se za duhovništvo in vse, kar ima, mora zahvaliti svoji priprošnjici Mariji Pomagaj na Brezjah. Zgodilo pa se je tako: V lemenatu je imel sostanovalca po imenu Matija Slak, ki je bil enakega mnenja s Krekom, in oba sta se odločila za novo mašo na Brezjah. V tem svetišču doslej še ni bilo nobene nove maše. Eden bo imel peto mašo in drugi tiho mašo. Kdo bo opravil katero, sta žrebala z metanjem kovanca. Žreb je določil, da ima Krek tiho mašo. No, vse tako tiho seveda ni šlo. Ker je svetišče na Brezjah spadalo v mošenjsko župnijo, sta morala najaviti svojo namero in prositi tamkajšnjega župnika, da jima to dovoli. Dovoljenje sta seveda z velikim veseljem župnika v Mošnjah tudi dobila. Iz župnije Selca se je zbralo na Brezjah precejšnje število ljudi. Nekdanji domači župnik Mayer je tudi imel novomašno pridigo, in sicer: stari župnik Mayer je pred mašo vprašal Janeza, koga imata za pridigarja. Janez razloži, da nista nikogar prosila. In takoj se je župnik ponudil in rekel: "Potem sem jaz novomašni pridigar." In tudi brez petja ni šlo. Jakob Aljaž, žu-

pnik iz Dovjega, sam dober glasbenik, je pripeljal na Brezje celotni pevski zbor iz Dovjega, ki je prepeval pri maši in po njej zunaj na dvorišču in v gostilni Pri Janezu, kjer je bila pogostitev. Janezova mama se je Aljažu še posebej zahvalila in ga v zahvalo javno poljubila.

Podiplomski študij in doktorat v letih 1888–1892

Janez si je želel, da bi dobil službo duhovnika pri Sv. Lenartu, a je bila volja škofa Missia drugačna. Škof je po priporočilu rektorja bogoslovja dr. Kulavca videl v Kreku velik potencial, saj se je izkazal kot izredno nadarjen, vsestransko aktiven in marljiv študent, ki se mu lahko zaupajo višji cilji v poslanstvu v Cerkvi in v javnem življenju. Tako je jeseni 1888 prišel v Avguštinaj na Dunaj. Zgradba Avguštinaja je bila neposredno ob kraljevem dvoru, šola sama pa je slovela kot najbolj eminentna v celotni avstro-ogrski monarhiji. V tej ustanovi se je skozi celo stoletje obstoja (1816–1918) izobrazilo mnogo Slovencev. Med drugim smo Slovenci iz tega zavoda in šole dobili osem škofov in veliko drugih pomembnih javnih delavcev. Tudi Krek je bil kot študent pri profesorjih zelo cenjen. Ravnatelj Meier je o njem zapisal: "Krek hitro razume, študira z razumom. Je še mlad duhovnik z redkim talentom." Tudi v tem času se je Krek posvetil predvsem študiju, kjer je bil zopet med najboljšimi. A pogosto so mu misli uhajale nazaj domov v Selca in tako se potoži že v prvem pismu, ki ga piše prijatelju Janezu Mikušu z Dunaja 2. oktobra 1888: "Pod vtisom tako raznih stvari se mi kar blede. Vse velikansko, milijonsko – nežnosti, miru, tihote pogrešam. Pod mojim oknom vsak dan ob petih zjutraj do trde noči – pravi sodni dan. Vse dirja, vse teče ... Učenja bo dovolj, treba bo pozabiti za leto dni mila mi Selca, koder sem letos kaplanoval." Na dom in domači kraj ne moreš pozabiti, posebej če si v tujini, daleč od doma, od svojih ...

Na primer, ko piše pismo prijatelju Janezu Hladniku v Polhov Gradec 16. 3. 1890: "Pri naši farni

cerkvi se prične danes misijon. Klinkowstroem in Adel (jezuita) ga bosta imela. Bog ve, kako bo. Ljudje so grozno potrebni verskega pouka. In tisti, ki niso popolnoma moralno uničeni, se ga tudi ne branijo. Društva katoliška in dobre pridige imajo zlasti sedaj dosti obiskovalcev. Seveda biti mora v resnici dobro, kar se podaja. Sicer beseda božja doni po praznih kotih kvečjemu na kakega mežnarja stara kosmata ušesa." Ivan Dolenc, pisec Krekovega življenjepisa, navaja, da se je Krek z domačini pogovarjal po selško in tudi v pismih je večkrat uporabljal selški dialekt. Ko pa je pisal knjigo o njem, je vse te izraze posodobil. Sem in tja je pustil kakšen izraz kot npr. 'blez de' (pismo z 10. 1. 1892: "Jaz si ga blez de ne bom" – namreč pokvaril zdravja).

Poleg rednega študija pa je imel čas tudi za druge aktivnosti kot učenje jezikov: hebrejščine, kaldejščine, sirščine, arabščine, kajti v času študija se je tako navdušil nad svetim Pavlom, da je hotel nadaljevati študij Svetega pisma. Za ta poglobljeni študij moraš obvezno obvladati originalne jezike iz dežel delovanja apostolov. Sveti Pavel je pisal pisma v grškem jeziku, vendar je deloval na ozemljih današnje Sirije, Turčije, Palestine, Grčije, Italije. Klasična jezika latinščino in grščino je Janez že znal iz bogoslovja in jih je samo še izpopolnjeval.

V tem času se je intenzivneje začel ukvarjati s socialnimi idejami. Predvsem se je posvetil spoznavanju krščansko-socialnega gibanja v Avstriji, na Češkem in v Nemčiji. S tega vidika je obiskal slovenske rudarje v Westfaliji in med njimi preživel mesec dni, da se je na lastni koži prepričal o neurejenem stanju delavcev rudarjev ter o njihovem gibanju za delavske pravice. Podobne izkušnje je pridobival od svojih sošolcev v zavodu. Sošolce je imel iz različnih držav, oziroma z devetih različnih jezikovnih področij. Vse te jezike je Janez tudi znal oziroma s pogovorom z njimi izpopolnjeval. Ohranjen je zapis sošolca dr. Gustava Domabyla, doma iz Češke: "Običajno smo se po večerji sestajali v eni izmed sob sošolcev in tako je bilo tudi tokrat. Srečanje smo imeli v moji sobi in pozdravim Janeza in mu zaželim dobrodošlico med nami, na kar mi on odgovarja v čisti tekoči češčini in to je

bilo za mene tako presenečenje in poklon, da sva od tistega trenutka postala večna prijatelja." Ta prijatelj je imel tudi poslovljni govor na Krekovem pogrebu.

Iz tega časa imamo več pričevanj in zapisov, kako je Krek sicer pridno študiral, a so bile njegove misli večkrat v Selcih pri mami, pri domačih, pri prijateljih, v mislih v naših hribih in naravi, pri dogajanju v župniji in podobno. Tudi Krek ni bil brezčuten, čeprav razigrane narave, v bistvu pa zelo rahločuten.

Ko je bil sam v svoji sobi, je svoje občutke opisal:

Sobica tiha

Sobica tiha!

Loči me s svetom kot meniha

in se zapre za meno!

Ko se takole sam

z dumčico¹ igram,

svobodo dišem s teboj,

Sobica tiha!

Sobica tiha!

V tebi gosteje se vzdihla,

v tebi sladkeje smeji!

Mlado utriplje srce,

nove svete želje,

kakor da milim, se zdi,

sobica tiha!

In v tej sobici tihi ob vsem delu, raznovrstnem študiju Svetega pisma, ko prebira pričevanje apostola Pavla, ob študiju jezikov in proučevanju socialnih idej krščansko-socialnega gibanja delavstva in kmetov v Avstriji, Češki, Nemčiji in tudi doma ..., on premišljuje tudi o domačem kraju in svojih dragih. Tak primer je zapisan v pesmi:

Naročilo

Čuj, povej mi, sonce zlato:

kaj se deje v mojem kraju?

Oj, pozdravi našo trato,

žitno polje, grme v gaju;

Soro, devo bistrooko,
gor nad njo obraslo četo
in ob njej temačno loko
in krog nje tihoto sveto;

Sevnico, nje hčer, ki živa
láhno čez robíde skače,
déci bôso nogo umiva,
ki po njej vriščoč kobáče!

Samosrajčni korenjaci
se kotajo pod brvico
in največji njih junaci
skačejo raz njo v vodico.

Tik brvíce so stopnice,
zraven njih pa dom kamnéni;
ko zazreš mu belo lice,
pa se zame z njim pomeni!

Sonce zlato, tam se ustavi
in nasmej se trojici:
skozi okence pozdrávi
našo mater in sestrici!

In z najlepšim žarkom svojim
ljúbko v hišico pokukaj;
združen z vročim srcem mojim
vse poljubi mi ondúkaj!

(Dom in svet, 1889)

Med počitnicami se je veliko zadrževal v Selcih, doma in pri prijateljih. Ko je pisal pisma ali na njih odgovarjal, se je v času podiplomskega študija vedno podpisoval dr. Krek, kaplan v Selcih, čeprav uradno ni bil tako imenovan, ampak enostavno se je tako predstavljal. Takrat je bil v Selcih po odhodu župnika Mayerja za župnika imenovan dotedanji kaplan Janez Sušnik. Z njim sta bila velika prijatelja. Sušnik je Janeza na Dunaju večkrat obiskal. Po 3. letniku sta skupaj potovala na Češko v Prago na neko razstavo (leta 1891). Pomagal mu je tudi finančno

Selca leta 1890. Na levi strani k Štoku spadajoča drvarnica in del svinjaka. Fotografiral Janez Sušnik, takrat župnik v Selcih. Vir: Dolenc Ivan, Izbrani spisi I, str. 49

pri študiju, saj je bil Krek brez prave redne finančne pomoči. Krek omenja v nekem pismu, da nima niti toliko, da bi si kupil nove hlače, ki so se mu strgale. Z župnikom Janezom Sušnikom sta velikokrat obhodila hribe, večkrat obhodila vse naše podružnice in druge vrhove. Med drugim je Sušnik vpeljal Kreka tudi v lovsko družčino.

Janez Evangelist Krek je po štiriletnem študiju dosegel doktorat z najboljšo oceno iz disertacije z naslovom "De caractere et spiritu Santi Pauli apostoli" - O značaju in duhu svetega apostola Pavla.

Krekovo javno delo od 4. 6. 1892 do 8. 10. 1917

Dr. Krek je pri 27 letih doktoriral in dokončal verjetno najlepši, najbolj brezskrben del življenja, kajti odslej ga kot izredno delavnega človeka vidimo vpetega v življenje in delovanje Cerkve in družbe na Slovenskem.

Zaradi izrednih talentov in dobrega študija je bil izjemno razgledan. V življenju je bil krščanskosocialno usmerjen. Pripravljen je bil, da se spoprime z družbenimi in gospodarskimi problemi in da kot duhovnik oznanja Kristusov nauk evangelija v duhu božjega usmiljenja. Kot prvo pa je bil Krek duhovnik. O svojem duhovniškem poslanstvu pravi, da duhovnik ni sam sebi namen, ampak je za ljudi, duhovnik je "božji berač", ki prosi pri Bogu za ljudi in jim pomaga. V tej krščanski usmeritvi deluje kot gospodarstvenik, kulturno-prosvetni delavec, politik in sociolog.

Prvo desetletje javnega delovanja od leta 1892 do leta 1902

Po končanem študiju na Dunaju je 7. maja 1892 doktoriral in po treh dneh zapustil Avguštinaj. Vrnil se je domov v Selca in preživel še tri tedne zadnjih študijskih počitnic. V teh dneh je zagotovo prehodil

Dr. Janez Evangelist Krek, fotografija iz leta 1895. Vir: Dr. Janez Ev. Krek, ob 90-letnici smrti, Inštitut za gošpodarske in družbene študije, 2007

vse naše hribe in se družil z domačini ter dnevno maševal v domači cerkvi svetega Petra ali pa tudi na kaki podružnici.

Prvo službeno mesto mu je škof Missia dodelil za tri mesece (od 4. junija do 31. avgusta 1892) v Ribnici kot kaplan. Nato ga je škof imenoval za stolnega vikarja v stolni cerkvi v Ljubljani in tukaj se prične poleg duhovniške službe tudi njegovo javno delovanje. Že takoj naslednjo nedeljo po prihodu v Ribnico je sodeloval na krajevnem shodu. Krek ima prvi javni govor na socialno tematiko o krščansko-socialnem gibanju. Ta krajevni shod je bil uvod v prvi vslovenski shod, ki se je odvijal konec avgusta leta 1892 v Ljubljani. Škof je Kreka potreboval za udejanjenje socialnega gibanja v Ljubljani, kajti zagotovo je bil v tistem času najbolje usposobljen in prepričljiv zagovornik socialnega gibanja. Tudi cerkveno vodstvo s papežem Leonom XIII. in njegovo okrožnico *Rerum novarum* se je izjemno aktivno vključilo v širjenje socialnih idej v dobrobit kmečkega in delavskega stanu. Mladi Krek je že takoj z nastopom v javnem delovanju sodeloval v raznih odborih in bil obenem prepričljiv govornik na shodih po vsej škofiji. Krek je tipičen primer dobrega vodje in organizatorja. Ta

koj se je z lahkoto vključil v vse aktivnosti socialnega gibanja, kajti bil je dovolj usposobljen, nadarjen, hitro je vzpostavljajal dobre odnose z ljudmi, bil je odprt in širok v pogledih ter razumevajoč do življenja trpečega in zatiranega človeka, kmeta, delavca, malega meščana.

Leta 1894 je ustanovil Slovensko katoliško delavsko društvo v Ljubljani. Temu sledijo društva po drugih krajih. Kasneje je posebej ustanovil Katoliško društvo za delavke, najprej v Tobačni tovarni v Ljubljani.

Tega istega leta 1894 je Krek pričel ustanavljati zadrage po principu Fr. W. Raiffeisna, tako imenovane rajfajznovke, ki so protiutež tedanjim za drugam bratov Vošnjak, ki so se s časom izpridile v "kapitalistične denarne zavode" (prav tam, str. 68). Za kmete so bili njihovi krediti predragi. Niti ni bilo dosti boljše s posojili pri vaških posojilodajalcih, kjer so bili pogoji povečini prav tako oderuški. Skratka, mali kmetje so bili v primežu neznosnih pogojev poslovanja. Na Kranjskem je od leta 1868 do 1892 propadlo ali šlo na boben 10.190 kmetij. Zato je Krek začel ustanavljati nove zadrage, ki bodo bolj pravične in v pomoč obubožanemu kmetu. Na ta način bi zajezil tudi množično izseljevanje kmečkega prebivalstva. V tem času je bilo približno 80 odstotkov prebivalstva kmečkega stanu. Posledica neugodnih razmer je bila, da so se ljudje množično izseljevali. Ocena je, da se je v zadnjih desetletjih 19. stoletja samo v Ameriko izselilo 111.700 Slovencev. Poleg tega pa je bil še velik odliv v Egipt in Nemčijo ter druge dežele. Do konca prve svetovne vojne pa naj bi našo domovino zapustilo približno 300.000 Slovencev.

Bil je politični borec za izboljšanje položaja kmeta in delavca. Krek se tega leta spominja: "Bilo je leta 1894, ko sem se kot edini duhovnik v Avstriji izjavil javno za splošno, enako in direktno volilno pravico. Takrat so rekli, da sem socialni demokrat, da sem revolucionar, da sem rdečkar in ne vem kaj še vse." Napadali so ga nasprotniki in celo med duhovniki ni imel vedno podpore, kajti bil je tako napreden in inovativen, da mu niti njegovi stanovski kolegi niso

mogli slediti. Krek je celo zagovarjal ločitev Cerkve od države. Vendar tudi to njegovo tezo moramo razumeti v tistem časovnem obdobju delitve oblasti. Država oziroma cesar se je mešal v vso cerkveno upravo. V cerkveni hierarhiji je imel cesar podaljšano roko svoje oblasti. Škofe je nastavljal cesar, papež jih je samo potrdil. Škof ni le najvišja oblast lokalne cerkvene oblasti, ampak ima veliko državnih pristojnosti. Zato so škofje dobili naziv knezoškof. Cesar je dovoljeval in ukinjal cerkvene redove, samostane itd.

Leta 1895 je bila ustanovljena Zveza kranjskih hranilnic, kjer je bil Krek tajnik. V teh letih se je razmahnilo ustanavljanje zadrug. Iz krajevnih ali deželnih organizacij se je v letu 1898 razvila krovna organizacija Gospodarska zveza, ki je vključila vse tedanje kmetijske zadruge, rajfajznovke in še širše. Zveza je povezovala vse stanove, ki so delovali v narodnem gospodarstvu, kmete, delavce, trgovce, blagovna skladišča, posamezne obrtnike itd. Izvajala so se izobraževanja, predavanja, tečaji tako za zaposlene v zadrugah kot tudi za člane zadrug. Krek je tudi zagovarjal, da je združništvo brez izobrazbe prazno. Torej, zadruga je bila nosilec širših aktivnosti in ne le golo delo posojilnice in združevanja članov. Krek je bil s svojimi socialnimi pristopi izredno aktiven član.

Kot tajnik Gospodarske zveze pa je bil zelo aktiven v odboru Lesne izvozne zadruge. Zaradi notranjih nesoglasij z dr. Šuštaršičem, ki je odstopil, je bil 29. 12. 1902 soglasno izvoljen za predsednika Gospodarske zveze dr. Krek. Gospodarska zveza se je zaradi revizijskega postopka in nove zakonodaje v letu 1904 preimenovala v Zadružno zvezo. Na odboru je bil Krek potrjen za predsednika, kar je ostal do smrti.

Na jesen tega istega leta je bil Krek imenovan tudi za profesorja za sholastično filozofijo in nato še osnovnega bogoslovja v bogoslovju. V tistem času je bila to državna služba. Ker pa je bil Krek znan zagovornik slovanstva, je imel večkrat težave z nemško-avstrijsko usmerjeno vlado. Slušatelji so zelo spoštovali Kreka kot profesorja, kajti v razlagah je

bil privlačen in razumljiv zaradi prikaza teorije s praktičnimi primeri. Sicer je bil menda dosleden in zahteven profesor.

Krek je tudi veliko pisal. Že v šolskih letih so mu prerokovali, da bo slavist in žurnalist, saj je že kot 12-letni mladenič objavljajal pesmi, pripovedi, s 15. letom pa je že izdal prvi samostojni list Lipica. Prva njegova knjiga je izšla v tretjem letu javnega delovanja. Pod psevdonimom J. Sovran je izdal knjigo Črne bukve kmečkemu stanu. Revščino in trpljenje mnogih kmetov je spremljal že od otroških let naprej in to vedenje še poglobljal s spoznavanjem kmečkega problema doma in v tujini. Za težak položaj kmeta, navaja Krek, je največ krivde v liberalizmu. Pohlepnost in egoizem liberalcev, ki vodita na eni strani v bogastvo posameznikov in na drugi strani množico ljudi pahneto v revščino. Tako imamo obubožani narod, ki ga pelje revščina v zadolževanje in nato največkrat v propad ali v množično izseljevanje. Vedeti moramo, da je bilo konec 19. stoletja v Sloveniji približno 80 odstotkov prebivalstva kmečkemu stanu, delavstvo je bilo šele v nastajanju. Zato je Krek upravičeno na prvo mesto postavil skrb za kmeta, nato pa tudi za delavca, ki se mu ni godilo nič bolje kot kmetu. Krek je za tisti čas zapisal: "S kmečkim stanom se ni šaliti; kjer propada kmečki stan, propada tudi država, kjer so že položili kmečki stan v gomilo, kaj kmalu gre za njim tudi država," in nadaljuje, "s krvjo in solzami pisana zgodovina nas uči, da je duševno življenje v tesni povezavi s telesnim ... Po pravici smemo reči: kdor se bojuje za to, da se vrnejo našemu kmečkemu stanu pogoji njegovega obstoja, kdor deluje za kmečki stan, se bojuje in deluje s tem že tudi za ohranjanje duševnih blagov: vere, omike, narodnosti."

Ivan Cankar je o knjigi Črne bukve kmečkemu stanu zapisal: "Ko sem dovršil realko, so mi bile pač znane rodbinske razmere cesarja Nerona, poznal pa nisem politične zgodovine slovenskega naroda; vedel sem, kakšna je bila agrarna zakonodaja v rimski republiki, nisem pa vedel, kakšna je bila volilna zakonodaja na Kranjskem ... Doktor Krek pa je

učil svoje apostole. Tudi meni je povedal, da so na svetu stvari, o katerih se šolski modrosti ne sanja. Nekoč (1895/96) sem gazil sneg na poti domov iz Ljubljane proti Vrhniki. Tam nekje pri Brezovici me dohiti s svojimi sanmi ugleden rodoljub in me je povabil, da prisedem. Med vožnjo mi pripoveduje o neki knjigi, ki se ji je reklo 'Črne bukve kmečkega stanu', ki jo je napisal doktor Krek. Rodoljub je bil take misli, da je knjiga dobro pisana, ali da je na vso moč nevarna in puntarska in da bi preprostega človeka lahko pohujšala. Takoj sem jo iztaknil in prebral. Izkazala se je pomanjkljivost moje šolske izobrazbe. Stvari, ki bi jih bister kmet z lahkoto razumel, sem moral brati po dvakrat ... Toliko sem navsezadnje občutil, da nekaj na svetu ni v redu." (Prav tam, str. 252.)

Naslednja Krekova knjiga z naslovom Socializem, ki je v letu 1901 prvotno izhajala kot podlistek (od 6. 4. do 30. 11. 1901), predstavlja družbeno-socialni odnos do delavca in vsebuje predloge za reševanje socialnega problema delavcev. Krek se je zavzemal, da delavec mora za svoj polni delovni čas in izpolnjeno delo dobiti primerno plačilo, s katerim lahko dostojno živi. Socialno gibanje je spoznaval v tujini in ga prenašal v naše okolje. Spisal je svoj pogled na socialistično družbo na krščanskih temeljih, kar je udejanjal v družbenih dejavnostih. Predvsem pa je bil on sam popoln socialist, ker je vse svoje dobrine dobrovoljno razdaljal.

Naslednje pomembno knjižno delo so Zgodbe svetega pisma. To delo je sicer prevzel od svojega profesorja Frančiška Lampeta, ki je leta 1900 nenadno umrl in zapustil nedokončano delo. Krek je nadaljeval delo v naslednjih desetih letih in objavljal v reviji Dom in svet, ki jo je ustanovil prav prof. Lampe. Veliko tega dela je kasneje Krek opravil med počitnicami na Prtovču, v zbranosti in miru, odmaknjen od mestnega vrveža.

Leta 1897 je bila ustanovljena Slovenska krščanska socialna delavska zveza, poznejša Prosvetna zveza, ki ji je Krek predsedoval od leta 1900 vse do svoje smrti.

Tega leta je Krek nastopil prvi mandat državnega

poslanca v državnem zboru na Dunaju, ki je trajal do leta 1900. Nato ni hotel več kandidirati, ker je smatral, da bo lahko več koristnega naredil doma na Kranjskem, zato je kandidiral za deželnega poslanca. Tako je bil Krek leta 1901 izvoljen v kranjski deželni zbor in to tudi ostal do smrti. Ker v naslednjem mandatu ni bilo primernih in usposobljenih laičnih kandidatov za državni zbor, je škof Jeglič spet pregovoril Kreka, naj prevzame kandidaturo, in tako je bil leta 1907 izvoljen za državnega poslanca in to tudi ostal do smrti. Krek je te službe jemal zelo resno, zato je bil vedno aktiven, delaven v pripravah ter se v parlamentu oglašal s predlogi in v diskusijah.

Leta 1898 je bilo ustanovljeno Slovensko delavsko stavbno društvo, ki mu je Krek predsedoval od leta 1901. To društvo je imelo namen izboljšati stanovanjske razmere delavcem. V nekaj letih so postavili nekaj delavskih naselij, a ker ni bilo širše državne podpore, je tudi zamrlo.

Leta 1901 je bila ustanovljena Katoliška narodna stranka, ki se je 27. 11. 1905 preimenovala v Slovensko ljudsko stranko, leta 1907 pa v Vseslovensko ljudsko stranko, ki je združevala vse lokalne ljudske stranke. Prevladala je Šuštaršičeva in ne Krekova strategija, kar pomeni, da je poudarek na kmečkem volilnem telesu in ne toliko na delavstvu. Vendar je Krek v stranki imel vodilno vlogo, saj je bil Šuštaršič v tem obdobju povečini na Dunaju in vse delo v stranki je opravil Krek. Anton Slodnjak je o Kreku izjavil, da je bil "po srcu in prepričanju socialist. Bil je gotovo prvi duhovnik pri nas, ki je objektivno študiral mednarodno delavsko gibanje in spise njegovih voditeljev ter se je boril – sicer v skladu s svojim svetovnim nazorom in poklicem – za teoretske zaključke in praktične ukrepe, s katerimi bi se dalo reševati naš narod ... Zato je treba priznati, da je iskreno hotel delavstvu gmotno in politično pomagati, ustaviti propadanje kmečkega stanu, zajeziti izseljevanje in povesti kmeta do umnejšega gospodarjenja in obdelovanja zemlje." (V. Brumen: Srce v sredini, str. 113.) Stranka je imela vsako nedeljo svoj shod, kjer je Krek največkrat razlagal svoj socialni program.

Krekovo delovanje v Selški dolini

Vse zgoraj navedeno daje vtis, da Krek, potem ko je nastopil v javnem delu, ni imel več časa za sprostitev, počitnice, za obisk domačih, prijateljev, znancev. Ne, to ne bi bilo v Krekovem slogu, ki se je izredno rad družil z ljudmi, še posebno s tistimi, ki so mu bili blizu. Njegova živahna narava ga je enostavno silila v druženje, v pogovore. Tako je seveda vedno našel čas, da je obiskal domače, predvsem je bil navezan na svojo mamo. Seveda pa ni pozabil na prijatelje, vrstnike na vasi, s katerimi je rad igral tarok. Na vasi s fantini niso igrali za denar, ampak so točkovali. Ko pa je bil s parlamentarci, so igrali tudi za denar. Soigralci pripovedujejo, da je med igranjem, če so mu karte dobro kazale, rad tudi prepeval. Če pa je izgubljal, je bil običajno bolj potr, pa ne zaradi tega, ker je izgubljal v igri, ampak ker v žepu običajno ni imel več denarja, ker ga je pred tem že vsega razdelil. Od koga naj si sedaj sposodi denar, to ga je mučilo.

Krek pa je s svojim delovanjem razgibal družbeno-kulturno in gospodarsko življenje v Selcih in Selški dolini. Zelo velik je bil Krekov vpliv na razvoj gospodarskega življenja v Selški dolini. Med prvimi Krekovimi zadrugami je bila leta 1897 v zadrugi register v Ljubljani vpisana selška Hranilnica in posojilnica. Za tem so zadruge ustanovljali še v drugih krajih Selške doline: leta 1899 na Češnjici, leta 1902 v Sorici, leta 1908 v Dražgošah in Železnikih. Leta 1897 je bilo ustanovljeno tudi gasilsko društvo v Selcih. Na prehodu stoletja imamo 5. 10. 1899 registrirano Kmetijsko društvo za Selško dolino v Selcih, pomembno z vidika razvoja kmetijstva in izobraževanja za različne kmetijske panoge, kot so živinoreja, sadjarstvo, planšarstvo ... Konec 19. stoletja imamo v Selcih in v Selški dolini že močno razvejane dejavnosti, ki se sčasoma oblikujejo v zadruge in društva. Kar se tiče združne dejavnosti, so po vseh večjih vaseh v dolini mlekarske zadruge, prirejajo se kmetijski in sadjarski tečaji, za žene in dekleta so organizirani kuharski in šiviljski tečaji. Na kulturnem področju so bili aktivni pevski zbor, godba na

pihala, dramska sekcija, ki je prirejela igre, proslave, bralna društva so bila skoraj po vseh večjih krajih v dolini, npr. v Dolenji vasi, na Češnjici, v Železnikih... Krek je bil že od otroških let aktiven v bralnem društvu v Selcih. Že dalj časa je bilo aktivno lovsko društvo, kjer se je v lov večkrat vključeval tudi Krek, čeprav ni bil ravno strasten lovec, vendar bolj ljubitelj narave. Postopno se uveljavlja planinstvo in leta 1907 je že ustanovljeno Planinsko društvo za Selško dolino s sedežem na Češnjici.

Iz obdobja, ko je bil Krek kot parlamentarec na Dunaju, pripoveduje njegov kolega Anton Pfajfar, župnik v Dražgošah, naslednjo prigodo: "Prosil sem Kreka, naj bi ob našem župnijskem prazniku prišel maševat in pridigat v Dražgoše." Ker pa je bil Anton malo nezaupljiv, kaj pa če ne bo mogel priti z daljnega Dunaja, je povabil še prijatelja Krhneta z enako prošnjo. Že je bil kolega g. Krhne pripravljen za maševanje, glej, vstopi Krek ves oznojen, preprosto napravljen in sicer v telovniku in pumparicah ter obut v usnjene škornje in pravi: "Prišel sem naravnost z Dunaja preko Bohinja." (Seveda peš čez Jelovico.) In se pošali: "Pa pravijo, da sem mlačen duhovnik. Povej mi ga, ki bi bil to storil."

Izredno rad je govoril, pridigal v cerkvi ali izven nje. Sam je rekel: "Jaz lahko pridigam 25-krat na dan." Govora nikdar ni imel napisanega, ampak je govoril prosto z neverjetno vnemo, tako da je vse poslušalce navduševal nad temo, ki jo je obdeloval. Tudi France Koblar opisuje primer, kako je Krek prišel na pustni torek maševat in pridigat v Železnike. "Že je zvonilo, ko je počasi, skoraj brezbrizno prišel v škornjih po cesti, zavil čez trg naravnost v cerkev in že je stal na prižnici. Govoril je o sv. Rešnjem telesu. Ljudje so bili prevzeti, veljalo pa je splošno: Krek take stvari stresa iz rokava, premisli mimogrede in pridiga mu je igrača."

Krek je vedno izkoristil svoj prosti čas, da je obiskal ljudi in kraje v Selški dolini. Običajno je bilo to povezano z nekimi dogodki, saj je tudi v prostem času delal. Za primer navajam samo eno leto, in sicer leto 1899, ko je bil polno zaseden z drugimi službami in dolžnostmi, in sicer: bil je državni po-

slanec z delom v parlamentu na Dunaju, sočasno je bil profesor na bogoslovju, stolni vikar, organizator zadrug, hranilnic, izobraževanj itd., pa vendar ga pogosto vidimo med svojimi domačimi, prijatelji in znanci v Selški dolini. Tako je vodil v mesecu marcu 11-dnevni misijon v Sorici; 17. julija je na Frtici v Selcih razlagal volivcem brezplodnost dela v dunajskem parlamentu; nato je 13. avgusta blagoslavljal zastavo Pevskega društva Ratitovec v Selcih; teden dni kasneje, 21. avgusta, je imel v Selcih govor na proslavi ob 50-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa; zadnji vikend v avgustu so ga na domu v Selcih obiskali prijatelji iz Primorske (Adam) in Ljubljane; 4. septembra je imel Krek govor na shodu v Železnikih. Iz tega je razvidno, da se je v počitniških mesecih veliko zadrževal v domačih krajih, potem pa je bil spet razpet med Dunajem in Ljubljano v različnih službah in dolžnostih.

Leta 1901 je nastopil delo v deželnem zboru, kajti smatral je, da je bolj potreben doma in rešuje deželne probleme naroda. In že na prvem deželnem zboru v letu 1901, ki se ga je Krek udeležil, je govoril o Schweglovem predlogu za obnovo ceste po Selški dolini. Cesta je bila potrebna razširitve in boljše povezave s Primorsko oziroma z Baško grapo. V tem času se je pričela gradnja železnice Jesenice–Gorica skozi Baško grapo. Cesta je bila razširjena do Podrošta v letu 1903. S strani Baške grape je cesto gradil grof Ceconi (italijanskega porekla), ki jo je povezal s Selško dolino preko Petrovega Brda do Podrošta. Železnica je bila odprta leta 1906, kar je bilo izrednega pomena za gospodarski razvoj. Krek se je vključeval, kjer je le mogel, in gledal na dobrobit ljudi in krajev njemu priljubljene Selške doline.

Leta 1902 je ugasnil plavž v Železnikih. To je dolini prineslo veliko problemov. Ugasnili so rudniki in nekatere dejavnosti, ki so bile povezane s fužinarstvom. Obrtna dejavnost je imela že neko tradicijo in le-ta se je močneje razvijala tudi izven fužinarske stroke. V tem letu je zabeleženo v Selški dolini 26 različnih obrti s 111 obrtniki. Največ je bilo čevljarjev, mizarjev, krojačev, kovačev, usnjarjev, tkalcev itd.

Ustanovljena je bila Sodarska zadruga, ki je leta 1902 že imela 75 članov s približno 140 delavci. To je obenem zametek današnjega Alplesa. Zadruga je izvajala tudi izobraževanje za zaposlene, da bi delavci dobili strokovno in tudi splošno znanje, kar je Krek vedno poudarjal: ljudje morajo dobiti več znanja. Liberalci so leta 1910 ustanovili v Železnikih svojo sodarsko zadrugo (35 članov). (N. Žumer, Obrt in obrtna podjetja, str. 179.)

Takrat so bile pomembne nekatere obrti, ki jih danes praktično ni več: oglarji, apnenčarji, delo v skrilovih nahajališčih (Zali Log, Sorica, Nemilje, Dolnja vas), vprežni konjski prevozniki ...

V tem letu je izšla pri Leonovi družbi (Krek) knjiga Franca Kosa Gradivo za zgodovino Slovencev od leta 501 do 800. Pri Slovenski matici so imeli drugačne načrte in zato knjiga ni bila tiskana pri Slovenski matici, ampak se je Kos dogovoril s svojim vaščanom in sorodnikom Krekom, da bo to knjigo tiskala in izdala Leonova družba. Ravno ko je Krek v svoji delovni sobi prebiral novo knjigo Gradivo za zgodovino Slovencev, je prišel k njemu prijatelj Finžgar. Krek mu je dal pobudo: "Preberi to knjigo in napiši nekaj lepega o Slovencih. Ti si mojster peresa, tebi zagotovo to ne bo pretežko." Krek je knjigo poklonil Finžgarju in on je začel prebirati in ustvarjati. Finžgar je na podlagi te knjige spisal roman Pod svobodnim soncem. Roman je najprej izhajal kot podlistek v reviji Dom in svet v letih 1906/07, v knjižni obliki je roman izšel leta 1912.

Leto 1903: "čolnič, ki v večnost poroma, več se ne vrne do doma ..."

Ko je bil Krek v največjem zagonu delovne ustvarjalnosti, zasut z delom in idejami, se zgodi za njega dotlej najtežji dan v življenju. Še nekaj let kasneje, spomladi 1907 na Dunaju, je v govoru na sestanku dunajskih katoliških slovanskih društev priznal, da je bil to najbridkejši udarec, ki ga je bil kdaj koli zadel.

9. marca 1903 je zaradi srčne kapi umrla mati Marija, Štokarjeva mati. Pokopana je na selškem pokopališču. Pokopališče takrat še ni bilo staro deset let. Grob je ob vzhodni steni obzidja, kjer je vzdana črna marmornata plošča nepravilnih oblik z belim golobčkom in napisom:

**V MIRU!
MARIJA KREK
MCMIII**

Spomenik je dal postaviti sam Krek po vzorcu grobnih napisov v rimskih katakombah, ki jih je sam preučeval, ker je globoko cenil delo in trpljenje prvih kristjanov.

O mami se je vedno izražal z največjim spoštovanjem. Vedno jo je onikal. Že kot dijak, gimnazijec in kasneje študent je napisal o mami veliko lepih misli, pesmi. Kmalu po smrti mame je spisal pesem Mati:

*Ljubi sveti Miklavž,
s cerkvico nad Soro,
preko Golice raz goro,
pridi, brž pridi v podporo,
vernih brodarjev svetnik!*

*Ljubi sveti Miklavž:
čolnič odpravljamo z doma,
čolnič, ki v večnost poroma,
več se ne vrne do doma ...
v prsih nam poka srce.*

*Ljubi sveti Miklavž,
solza obupno pekoča,
žalost moreča in žgoča
v vzdihih ti prošnjo naroča:
sprejmi naš čolnič na pot!*

*Ljubi sveti Miklavž,
smrtnega sila viharja
burno ob čolnič udarja –
bodi mi ti za krmarja,
v pristan ga vodi zvesto!*

Nagrobni spomenik materi Mariji Krek na selškem pokopališču na vzhodni strani obzidja. Foto: Franc Pfajfar

*Ljubi sveti Miklavž,
takega čolniča vali
smrtni še niso obdali
in ga tja v večnost peljali:
Matere duša je v njem.*

*Ljubi sveti Miklavž,
vodi iz ječe telesa
gori jo v sveta nebesa ...
Z Bogom! Oh, ura slovesa.
Toda – saj pojdem za njo!*

(Sovran, Dom in svet XVI, 1903, str. 372;
Sovran je Krekov psevdonim.)

Kako spoštljiv in ljubeč odnos je imel do svoje mame, Krek opisuje v Slovincu leta 1905: "V moji duši živi samo en izraz za mojega angela: Lica nagubana, razorano čelo, dvoje živih in črnih oči, s srebrom prečkani lasje – tak je obraz mojega angela. Iz oči mu sije ljubezen, močnejša kot smrt, iz srebrnega venca na glavi mi govori skrb, živa in čista, iz brazd na čelu in gub na licu pa berem dolgo in težko povest o delu, trudu in žrtvah ...

Vsaka brazdica, vsaka gubica je lik granitni spomenik srčnih bojev in zmag, nema priča o srcu, ki je izkrvavelo v požrtvovalni angelski službi. In duša moja mi priigra k njemu mladega dečka, ki gleda sanjavo odprtih oči v daljavo, kjer išče meja svojih bodočnosti. Brezskrben odhaja od doma, tresoča roka mu prek-

riža jasno čelo. Tak je moj angel." To so misli, ki ponazarjajo čuteče srce človeka in bistrournost duha v njem. Zato se ni čuditi, da se je v tednih po mamini smrti moral umakniti za nekaj dni k prijatelju škofu Mahničju na Krk. Na ta obisk se nanaša ena izmed najlepših Krekovih pesmi: Bršljana (Dom in svet, 1903).

*Videl sem tebe, oj morje Jadransko,
slišal šumenje sem tvojih valov,
sanjal o domu na tvojih otokih,
zibal v šepetu se tvojih vetrov.*

*Sonce žarilo mi mlado je lice,
cvetje dehtelo mi z redkih ograd,
živo se zdelo mi golo skalovje,
ko je sijala nanj tvoja pomlad.*

*Pomnim te; toda spomini bledijo,
živo mi eden le v srcu blesti:
brst, opleteni z zelenim bršljanom,
Tebe zró vedno moje oči!*

*Z brstom kvarnerskega krasa se merim:
v teh sva enaka: tla skalna obeh;
eno okrožje: valovje šumeče,
nekaj i cvetja v zelenih vrteh.*

*Brst moj kvarnerski, z bršljanom poviti,
v tvojem spominu rosé mi oči:
Vse je – skalovje, valovje in cvetje,
toda bršljana, bršljana pa ni!*

(Sovran, Dom in svet, 1903, str. 372;
Sovran je Krekov psevdonim.)

V domači hiši v Štoku je ostala samo še sestra Cilka. Ona je hišo v Štoku tudi podedovala. Ker je sestra Cilka imela na skrbi svojega brata Janeza, sta se z Janezom odločila, da Štok prodata in se preselita v skupni dom v Ljubljani. Hišo v Štoku je kupila selška Hranilnica in posojilnica. Neuporabno hišo v Štoku je Hranilnica in posojilnica podrla in na tem istem mestu zgradila ponosno stavbo Selški dom. Otvoritev je bila leta 1908.

Krekov dom v Selčih, ki stoji na istem mestu, kjer je stala hiša v Štoku. Od ustanovitve leta 1908 do 1922 je bil Selški dom, nato do konca druge svetovne vojne Krekov dom. Po vojni se je preimenoval v Mladinski dom do leta 1979, nato pa je spet Krekov dom. Foto: Franc Pfajfar

Tako kot prej, ko so se Selčani radi zbirali pri Krekovi mami, je sedaj postal Selški dom središče vsega dogajanja v Selcih. V njem so bili prostori občinskega urada, posojilnica in hranilnica, izobraževalno društvo. V domu je bila tudi hiralnica, prostor za brezdomce. Celotno nadstropje in podstrešje je po želji dr. Kreka dobilo Prosvetno društvo. Na podstrešju so uredili Krekovo sobo, da je lahko Krek tukaj tudi bival, kadar je prišel v Selca. Soba je bila opremljena s kmečkim pohištvom, kakor je Krek sam želel. Okno je bilo obrnjeno proti Sv. Miklavžu, hribu, ki mu je bil posebno drag, saj je pod njim počivala njegova mati. Sestra Cilka je z dodatnimi posojili zgradila vilo v Ljubljani (danes Njogoševa 17). Dr. Krek se je iz škofijskega stanovanja ob stolnici preselil v novi dom v letu 1905, kjer je zanj skrbela sestra Cilka. Skrbela je za brata Janeza kot gospodarinca in gospodinja. Vendar se ji Janez ni vedno pustil upravljati, predvsem glede zunanje urejenosti. Sestra Cilka je hotela, da se za svoj status, ki ga je Janez imel, tudi primerno oblači. Janez pa ni maral uglajenosti, tako da so o njem kolegi govorili, da je

celo zanemarjen ali zanikrn. Vendar je bil tako navažen že od otroških let in o tem pričajo njegovi sošolci in prijatelji. Dogodilo se je celo tako, da mu je sestra kupila novo obleko, on pa jo je dal beraču.

Na Prtovču

Po maminu smrti se Krek ni več toliko zadrževal v Selcih. Občasno je bival v svoji sobi v Selškem domu ali župnišču, vendar je glavnino svojih počitnic odslej preživel na Prtovču Pr Lukovc, pri gospodarju Petru Pavliču. Nekateri viri navajajo, da je živel v mežnariji, kar ni pravilno. Samostojne hiše kot mežnarije na Prtovču nikdar ni bilo. Imeli pa so mežnarja, in to je bil Peter Pavlič, po domače Pr Lukovc (danes Pr Luk). Gospodar Peter je bil mežnar in tudi ključar cerkve Marije Pomočnice na Prtovču.

Občasno se je rad mudil tudi pri svojih prijateljih kot na primer pri sošolcu Antonu v Dražgošah ali sošolcu "cimru" Matiju Slaku, ki je bil najprej župnik v Predosljah, nato pa na Brdu pri Lukovici. Kasneje je

Vas pod Ratitovcem, Prtovč, kjer je po letu 1903 Krek preživel počitnice. Vir: www.gore-ljudje.net

rad zahajal tudi k prijatelju Ludviku Bajcu v Šentjanž na Dolenjskem. Z Bajcem sta postala prijatelja, ko je bil Bajc kaplan v Selcih od leta 1904 do 1907. Skratka, Krek je bil odprte in vesele narave in se je vedno rad družil z ljudmi. Povsod je bil tudi prisrčno sprejet.

Po letu 1903 pa je Krek povečini preživiljal počitnice na Prtovču Pr Lukovc in v hribovju Ratitovca. Hranil se je z domačo kmečko hrano, imel več miru za spanje in veliko hodil po hribih. Nosil je navadne irhaste hlače, dokolenke, neugledne čevlje ali bil tudi bos, imel je kratek jopič in na glavi klobuk. V življenje na Prtovču se je tako vživel, da je bil z vsemi šestimi družinami, kolikor jih je takrat bilo na Prtovču, kot ena družina. Vključeval se je v vaško in kmečko delo, hodil na Ratitovec in okoliške hribe, na vasi ob vodnjaku je imel veliko vaško klop, kjer so se zbirali domačini in tudi njegovi prijatelji, ki so ga obiskovali iz Ljubljane in od vsepovsod. K njemu so hodili mladi na jezikovne tečaje, večkrat je predaval tudi o drugih temah. Vsak dan je kot državni poslanec od leta 1907 naprej dobival na Prtovč pošto in tudi sprotno odgovarjal. Na Prtovču je tudi veliko pisal, praktično je vse Zgodbe svetega pisma, ki jih je po Lampetovi smrti (leta 1900) prevzel v izdelavo, spisal med počitnicami na Prtovču. Do leta 1909 je izdal 17 snopičev razlag Svetega pisma, kar je kot doktor iz nauka apostola Pavla opravil izvrstno. Imel je veliko željo, da bi Sveto deželo tudi kdaj obiskal, a ga je prehitela smrt. Daljše potovanje je opravil še kot študent v Nemčijo v Vestfalijo k slovenskim rudarjem ter nekajkrat na Češko k svojim prijateljem in v zdravilišče. Edino, kar mu je uspelo, je potovanje s svojim skrbnikom Petrom Pavličem s Prtovča v večno mesto Rim leta 1913. Zagotovo se je s Petrom zelo dobro razumel in ga je vzel s seboj kot spremljevalca. Dr. Krek je v Rimu po priporočilu svojega škofa Jegliča opravil duhovne vaje, da bi si tudi duhovno še bolj opomogel za zahtevne naloge, ki jih je imel na pretek. Peter pa si je medtem ogledoval Rim in Vatikan. O Krekovem bivanju na Prtovču bi se dalo veliko pisati, a razne prigode in dogodivščine iz tistega časa odhajajo v pozabo oziroma so jih predniki odnesli s seboj v grob. Nekaj pa

je vseeno ohranjenega. Zaradi bivanja na Prtovču so Krka imenovali tudi 'prtovški župnik'. Vsak dan je redno maševal, ob nedeljah pa tudi večkrat. Pri vsaki maši je povedal tudi nekaj misli, ob delavnikih je bila pridiga kratka, ob nedeljah pa daljša. Krek je izredno rad govoril, pridigal, saj je za to imel še poseben govorniški dar. K nedeljski maši so prihajali na Prtovč tudi iz vseh okoliških vasi, tudi iz doline in od drugod, kajti njegove pridige so imele posebno moč privlačnosti. Ob nedeljah je le redko odšel s Prtovča, mogoče na kakšen shod, kjer je spet imel svoj govor, sicer je ostal na Prtovču in je popoldne imel v cerkvi krščanski nauk z blagoslovom.

Z vaščani je sodeloval še na poseben način, ko so med letoma 1904 in 1906 postavili vodovod. Krek je pripravil celovit načrt, po katerem se je izvajalo delo. Takrat je bilo na Prtovču šest domačij oziroma šest gospodarjev: Kajzar, Petričk, Grohar, Matjažovc, Štancar in Lukovc. S pridnimi rokami so delali, da so prekopali od izvira do vasi. Izvir ni nikdar presahnil. Ker je na tem področju več virov vode, se je bilo treba odločiti za najbolj primerne. Kako je Krek ugotovil pretočnost posameznega vira? Petričkov Johan, ki je takrat imel 11 let, se je spominjal tega tako: "Nekega dne je prišel Krek na Prtovč in s sabo pripeljal velik lesen škof. Sklical je vaške fante in vsakemu naročil, kakšno orodje mora prinesiti s seboj. Eden kramp, drugi lopato, tretji žago, nož, nekaj litrskih steklenic ... in vzeli so še ta škof in je fante peljal do enega od virov vode. Fantje so se spogledovali in se spraševali, kaj le neki se je doktor domislil. Pa so si mislili, da že mora biti spet neka njegova modrost. Fantje so mu seveda zaupali, saj je vedno imel modre zamisli, ideje. Ko so prišli do izvira, so izkopali luknjo, v katero se je tesno umestil škof. Izvir vode so lovili v škof. Naredili so leseno cevko, po kateri je tekla voda, ter pretakali v steklenice. Na ta način so merili količino vode in čas, ter tako ugotavljali pretočnost vode na uro, na dan ... Ta postopek so fantje morali po naročilu Kreka večkrat ponoviti, oziroma eden od njih je bil zadolžen, da te meritve opravi vsak mesec na določen dan, in si je moral zapisovati podatke. Tako so dobili celotne podatke pretočnosti posameznega

vira za celo leto, kar je služilo za odločitev postavitve vodovoda." Johanovo pripoved si je zapomnil in povedal današnji lastnik Pr Luk Peter Tolar. Ohranjena pa je originalna pogodba, ki jo je Krek sklenil z gospodarji na Prtovču, ne zaradi sebe, ampak zato, da so bile jasne odločitve in naloge vseh gospodarjev.

Glede na rezultate opravljenih meritev je Krek pripravil načrt in pogodbo za izgradnjo vodovoda na Prtovču. V pogodbi z 9. septembra 1904 je v 12 točkah določeno:

1. Svet, po katerem bo potekal vodovod od rezervoarja do korit, vsak kmet daje zastonj.
2. Rezervoar bo stal na Kajžarjevem posestvu.
3. Prvo korito bo stalo na Groharjevem posestvu pod hišo. Okoli korita se svet izravna, da bo dostopno za napajanje živine in za pot.
4. Drugo korito bo stalo na Matjaževem svetu.
5. Dela izkopa opravijo vsi vaščani enakomerno porazdeljeno. Vsaka hiša mora dati najmanj enega moškega za opravljanje del.
6. Enako enakomerno se razporedi delo vožnje.
7. Za stroške se vzame do 350 gld. na posodo. Dolžno pismo podpišejo vsi. Dokler se ne dobi primerna podpora od dežele in države, obrestujejo ta dolg tako, da plača vsak kmet po 3 gld. in 60 kr. na leto, vsak kajžar pa po 1 gld. in 70 kr. Stanovnik Groharjeve kajže je zavezan samo za delo.
8. Vse priprave se izvrše s skupnim delom enakomerno porazdeljene na vse gospodarje po enakem ključu, kot je določeno za obresti.
9. V koritu se ne sme nikjer prati. Pranje je dovoljeno samo pod Matjaževim koritom. Kdor se prekrši, plača 5 gld. kazni.
10. Kdor ne bi hotel sodelovati pri izgradnji vodovoda, bo plačeval vodo po 15 gld. letno.
11. Za gašenje se napravi vodni hidrant s cevmi na skupne stroške, preračunane v tistem razmerju kakor gori navedeno obrestovanje.
12. Ta pogodba se more razdreti ali popraviti samo, če to soglasno sprejmejo vsi prtovški gospodarji.

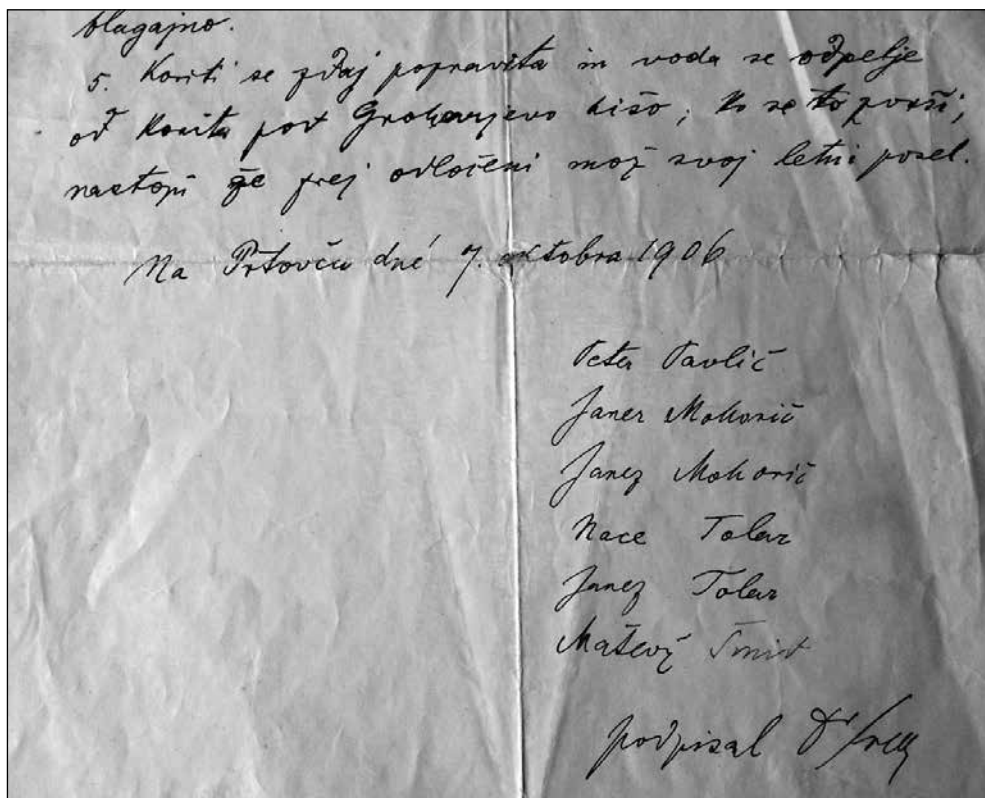
Na Prtovču, 9. september 1904

K tej pogodbi je po končanem delu dodan še aneks, ki določa vzdrževanje, red pri koritih in vodovodu. Delo na vodovodu je bilo opravljeno v dveh letih. Aneks je bil narejen 7. oktobra 1906 s soglasjem vseh gospodarjev s Prtovča in podpisom dr. Kreka.

Vodovod na Prtovču še danes deluje prenovljen z novim večjim zajetjem. Prvotno so bile položene svinčene cevi, ki so jih korenine sčasoma stisnile ali preoblikovale, zato so bile cevi že zamenjane. Tudi nekdanjih korit za vodo na vasi ni več.

Poleg tega, da je z vaščani načrtoval skupne aktivnosti in se z njimi družil in veselil, je tudi veliko delal. Obvezno je moral spisati Zgodbe svetega pisma za revijo Dom in svet in uvodnik v vsako številko revije Domoljub. Uredniku Domoljuba je namreč obljubil, da bo, če revija ne objavi njegovega imenovanja za prelata, za vsako izdajo napisal uvod. To se je leta 1904 obvezal za dve leti, a je potem nadaljeval vse do leta 1910.

Janez Ev. Krek je večkrat pridigal v cerkvah v naši dolini. Tako imamo ohranjene zapise, da je maševal in pridigal v Železnikih ob raznih prilikah, ko je župnija imela praznik, žeganje, celodnevno čiščenje ali shod. Zelo rad je zahajal v Davčo in Sorico. Ob neki priliki ga pisec opisuje, kako je prišel v Sorico bos, čevlje pa je imel zvezane čez ramo. Pridigal je novomašniku Frölichu v Sorici. Krek je bil zelo iskan pridigar, a v domače kraje je zahajal najraje. Predvsem ga je vezalo prijateljstvo z Boškovicim Antonom, župnikom v Dražgošah. Sošolec Anton svojega kolega Janeza opisuje: "Bil je vedno šaljivec, da mu ni bilo para. V počitnicah ga po cel teden ni bilo domov. Z Janezom sva jo mahnila okrog, brez načrta. In kamor sva prišla, so naju bili ljudje veseli. A nikdar ni bilo iz Janeza slišati nespodobne besede. Iz njega (Kreka) so žareli božanski dovtipi, šale ... Materi to sicer ni bilo ravno po volji, a Janez jo je cenil in neizmerno spoštoval, saj je še v kasnejših letih rad pokazal proti pokopališču in povedal: Tamle počivajo moja mati. Vedno jo je onikal." Anton še nadaljuje: "Prvo obdobje (to je mišljeno čas študija) je bilo za šalo veliko več časa, po študiju pa je veliko

Aneks k pogodbi z gospodarji na Prtovcu o postavitvi vaškega vodovoda. Vir: osebni arhiv P. Tolarja

več časa šlo za pisanje, shode, govore, organizacijo, svetovanje in poučevanje ..., to so bila leta intenzivnega dela in zadnja tri leta lahko poleg tega dodamo še leta trpljenja."

Sicer se je Krek dobro zavedal, da za krepko zdravje potrebuje tudi razvedrilo, počitek. Ob neki priliki je ženi Ivana Dolenca rekel: "Ali vaš dedec še vedno tiči v knjigah? Bolj srečni boste, če boste imeli doma zdravega osla, kakor bolnega učenjaka." (I. Dolenc, str. 312.)

Sicer pa ustvarjalec dela tudi, kadar ne dela. Torej Krekove počitnice niso bile prazen odmor.

Krek je spremljal življenje v dolini in je bil prisoten ob lepih in manj prijetnih dogodkih. Bil je prisoten ob blagoslovitvi praporjev društev ali bratovščin, župnijskih praznikih, shodih in podobno, pa tudi na pogrebih. Redno je bil v Selcih na vse svetnike oziroma vernih duš dan in na grobu svoje mame.

Rad je hodil po hribih, a skoraj nikoli po marki-

rani poti, ampak "povsod drugje, samo po stezi ne, zdaj gor, zdaj dol ...". Tako ga opisuje Finžgar, kako si je nekega dne na pohodu z Ratitovca strgal irhaste hlače, in je potem do doma "prodajal platno". Rad je bde sanjal, predstavljal državne mejnike, prebiral pesmi in pel, v tekmi zlagal pesmice, za šalo mlatil in se meril v moči, se kopal v svoji "kabini" v gorskem potoku, obiskoval znance in prijatelje ter zvesto opravljal službo "prtovškega župnika". Tudi njegov nekdanji župnik, takrat že kanonik v Ljubljani, Ivan Sušnik pripoveduje, kako sta skupaj šla na Ratitovec. "Šla sva s Krekom na Ratitovec. Ko sem hotel zaviti na markirano pot, me je potegnil za rokav, veleč: "Tu gori naravnost pojdeva! Čemu bi hodila prav tam, kjer vsi hodijo." Svaril sem ga, da bova zašla v neprehodno goščo ... Udaril jo je po svoje in hočeš nočeš moral sem za njim. Hodila sva po goščavi, robidovju, skalovju, dokler se nisva znašla na polici, kjer ni kazalo izhoda ne levo ne desno, pa sem ne-

Ratitovec,
Krekova koča.
Vir: www.pzs.si

jevoljno godrnjal: 'No tako, sedaj pa imaš! Kako pa sedaj naprej, kako bova našla izhod?' Krek je mirno počepnil na skali, vzel cigaro, jo svečano prirezal in prižgal ter brezskrbno izjavil: 'O, ga bova že našla! Oziroma ti ga boš našel, preden bom jaz to cigareto pokadil. Le kar išči, saj veš, kdor išče, ta najde.' Kaj mi je preostalo drugega, kot da sem našel izhod."

V tem se izraža Krekov značaj in način dela. Krek je stalno iskal nove izzive, nove poti tudi v vseh drugih dejavnostih. Novi časi prinašajo nove spremembe, nove rešitve pa so vedno bolj drzne, nič ali malo stalnega. Ko je Krek iskal nove izhode, nove poti do vrha Ratitovca, je deloval v duhu iskanja novih rešitev za probleme, s katerimi se je tisti čas ukvarjal. Včasih se je za kratek čas ustavil, prižgal cigareto, razmislil ..., rešitev je morala dozoreti. V pohodih po Ratitovcu je mnogo razmišljal, pridobival in zoril ideje, zato ni čudno, da je leta 1906 ravno na Prtovču zasnoval načrt za Vseslovensko ljudsko stranko.

Krek kot velik ljubitelj narave je bil tudi član lovske družine v Selški dolini in se je s prijatelji občasno udeleževal tudi lova. Tudi v lovu ima Ivan Sušnik s Krekom svojo zgodbo. "Pod krepko bukvijo je stal; Bog ve, kje so mu bile misli. Kmalu je naslonil puško na bukev, prikorakal k meni in mi hotel nekaj razlagati. Nisem mu še dobro dopovedal, da se na 'štantu' ne ravna tako, že je planil srnjak iz gošče in v skokih oddirjal prav mimo njegove bukve in puške. Škoda, da je ni vsaj brcnil. Kreka pa to ni nič ganilo. 'No, morda ga bo pa kdo drug podrl,' je mirno komentiral."

Eno od lovskih zgodb s Krekom ima tudi Finžgar, s to razliko, da ga je Finžgar postavil na stojišče, sam pa se je umaknil daleč vstran in ga opazoval. "Opazoval sem ga, kako je s puško na rami hodil sem ter tja in ves zamišljen gledal v tla. Kar vzdignejo psi srnjaka. Snel je puško in v hipu je že v dolgih skokih pridrvel mimo njega velik srnjak. Kot bi trenil, je imel puško pri licu, ustrelil in srnjak je obležal. Vse se je odvijalo po krekovski – kamor je pomeril, je zadel. Srnjaka je potem nesel sam, okrog vratu okomatan z njim, s planine v Sorico ... Ko so mu v gostilni pri Lovrencu hoteli srnjaka pripraviti in mu ga dati lepe kose za na Prtovč, je odločno odklonil. Zahteval je, da srnjaka naslednji dan dostavijo v Ljubljano časnikařem ..."

Krekov značaj

Kaj lahko sklepamo iz obeh opisov? Krek je ne-prestano delal, razmišljal in snoval. Pregovor pravi: Ustvarjalec dela tudi, kadar ne dela. Torej Krekove počitnice niso bile prazen odmor.

Mimogrede še nekaj o Kekovem značaju. Kaj odlikuje Krekov značaj, opisuje Ivan Dolenc:

Globoka vernost in spoštovanje krščanskih vrednot. Nesebičnost pomagati ljudem v njihovih potrebah, predvsem ubogim. Zato ga je odlikoval pogum. Bil je kot na krilih, ker ga nista mučila ne denar ne slava. Rekel je: "Kadar se pokaže, da je kaka reč neobhodno potrebna, mora biti tudi mogoča."

Bandera selških fantov, posvečena Kreku, narejena v tridesetih letih 20. stoletja.

(I. Dolenc, str. 32.) Ljubezen do bližnjega in iz nje izvirajoča ljubeznivost v občevanju. On ni ustvarjal raznih organizacij, društev ... samo zaradi njihovega namena za boljši gmotni in duševni napredek naroda, ampak tudi zaradi tega, ker se v organizaciji navadijo ljudje, da delajo drug za drugega. S tem ubijajo v sebi sebičnost, si krepijo versko in narodno zavest, se uče na eni strani discipline, na drugi strani pa kot odborniki, predsedniki, člani vladati oziroma voditi večjo družbo – da imamo ljudi, ki znajo ubogati in vladati, to je predpogoj samovladanja, svobode ...

Krek je bil dolga leta pravi telesni korenjak. On sam je v govoru ob 20-letnici mašništva pripovedoval: "Vsega tega bi jaz ne zmožel, če ne bi bil iz take rodovine, da je moj stari oče še pri 70-tih letih plesal. Moji sošolci iz lemenata so že postarani; jim že gre čez poldne. Pri meni pa je ura šele deset." V tem primeru je mislil na deda Franca Kreka, prvega Štokarja. Krek je bil tudi jasno odločen. Zanimiv je primer, kako Krek izraža svojo trdno gorenjsko, selško odločnost. To se kaže v pismu, ki ga je 24. 10. 1907 pisal svojemu prijatelju Antonu Oblaku, takrat župniku v Šentlovrencu na Dolenskem, sicer pa po rodu iz Horjula. V tem pismu Oblaku razlaga in ga spodbuja, naj vendar on sam prevzame več dela, ker

se na druge ne more zanesti. Če ne moreš sam, pa dobi sodelavce, a na vsak način je zdaj čas sila resen. Pismo končuje z besedami: "Brez zamere, Tone, toda Selčan – odkrito Horjulcu, zdaj in vselej Amen." Odločen je bil tudi, ko je šlo za njega samega, ki ni maral slave, časti in pohval. To najbolj zgovorno priča primer, ko je zavrnil cerkveno odlikovanje. Krek je bil na Slovenskem zagotovo prvi borec v socialno-krščanskem gibanju in zagovornik socialne politike. Tudi nauk papeževe enciklike *Rerum novarum* je zagotovo Krek najbolj verno prenašal na vernike v ljubljanski škofiji. V tem pogledu je bil vsekakor zaslužen, da se je ideja o socialnem gibanju širila preko društev in bratovščin do vseh ljudi dobre volje. Imel je nešteto shodov, govorov, predavanj, srečanj in na ta način je vnesel v slovenski prostor več znanja, poučenosti in več samozavesti kmečkemu in delavskemu stanu. To so mu priznavali vsi, tudi njegovi politični nasprotniki. Zato je občasno prišlo tudi do sodelovanja s socialnimi demokrati, ampak samo, dokler se je obravnavala čista socialna politika. Dejansko pa so nasprotniki vedno rovarili proti njemu in ga tudi v časopisih kritizirali kot "socialista v talarju" ali "rdečkarja", da ne omenjam še mnogo drugih grdih obtožb, kako bi ga degradirali, a jim ni uspelo. Tudi knezoškof Jeglič se je dobro zavedal, da je ravno Krek tisti, ki je tudi v Cerkvi na Kranjskem prispeval največ, kar se tiče pravega socialnega gibanja, ki ga uči tudi papež Leon XIII. v svoji encikliki *Rerum novarum*. V dnevniku škofa Jegliča s 23. januarja 1904 beremo o obisku škofa Jegliča pri papežu: "Onda sem opisal papežu delovanje dr. Kreka in prosil, naj ga imenuje svojim hišnim prelatom; dodal sem, da nima denarja za takse, ker vse razdeli; obljubil je, imenovati ga gratis. Imenovanje bo pri delavcih in pri stranki napravilo najboljši vtis. Krek sam se bo pa nekoliko jezil." V dnevniku 31. januarja pa škof Jeglič piše: "Dr. Krek se je silno razžalostil, da sem mu izposloval čast papeškega hišnega prelata; obljubil sem, da tega ne objavim; to me sicer žali (žalosti), toda potrpeti moram."

Fran S. Finžgar pa se tega dogodka spominja takole: "Bilo je ravno v času kosila, ko mu je škofijski

sluga prinesel pismo oziroma dekret o imenovanju. Prebral je, vrgel iz rok leseno žlico, s katero je vedno jedel, in oddrvel na škofijo. Takoj sem vedel, da to ni nekaj dobrega. Zahteval je od škofa, da odlikovanje vzame nazaj in nikomur o tem ne govori." Pri škofu je zavrnil odlikovanje z obrazložitvijo, da tega on ne potrebuje in da mu nošenje rdečih oblačil ne bo pomagalo pri nadaljevanju širjenja socialnega nauka, celo nasprotno, ljudje se bodo odvrčali od njega, saj si ne bodo upali z njim več sproščeno pogovarjati." Preprosti ljudje imajo namreč preveliko strahospoštovanje do častitih gospodov in se ne pogovarjajo sproščeno.

Drugi mandat državnega poslanca, shodi, izobraževanja ...

Po letu 1905 je bil Krek zelo aktiven tudi v shodih in na govorih gibanja Abstinent. Zaradi slabih razmer so se mnogi vdajali pijančenju in zato je bila tovrstna aktivnost družbeno potrebna. Tako imamo pričevanje, kako je Krek v juniju in avgustu povabil na Prtovč in na Ratitovec člane SKZS in Abstinenta. Tudi v Selcih je imel abstinentni govor.

Da bi bilo vodstvo zadrug usposobljeno, je bilo npr. od 15. do 19. januarja 1906 organizirano izobraževanje, tečaj za "činitelje" zveznih zadrug. Ob navzočnosti Kreka so morali opraviti izpit. To je bil prvi primer v takratni Evropi, da je zadruga imela tudi šolanje svojih zaposlenih za delo v zadrugi. Po Krekovem zgledu so to uvajali kasneje tudi v drugih delih Avstrije. Izobraževanje ljudi za različne stanovske potrebe se je odvijalo po vseh naših zadrugah. Tudi v zadrugah v Selški dolini so se vršila izobraževanja združnikov (N. Žumer).

Izobraževanj Krek ni le podpiral, ampak se jih je tudi sam velikokrat na različnih mestih udeleževal. Na Sv. Joštu je bila znana njegova šola za izobražence, zato so bile tukaj zahtevnejše tematike, po drugih krajih in tudi v Selcih in na Prtovču pa je imel izobraževanje za mlade (jeziki, sociologija ...), za kmečke fante, može in žene ter dekleta s temami za njihove potrebe.

V tem letu je bila v Selcih 10. 7. 1906 ustanovljena Živinorejska zadruga. Kasneje sta bila znotraj te organizirana tudi pašniški ali planšarski oddelek. V Železnikih pa sta bili ustanovljeni Žebljarska in Železoobrtna zadruga, ki je v obrti že predhodno imela močno tradicijo.

Krek je bil leta 1907 ponovno izvoljen v državni zbor kot državni poslanec, čeprav se je tega branil, a je na prigovorjanje škofa Jegliča sprejel, kajti laičnih kandidatov za to funkcijo je bilo še premalo usposobljenih.

Po dolgoletnih naporih je parlament končno sprejel splošno in enakopravno volilno pravico, za katero so se borili desetletja, kajti do takrat so imeli volilno pravico samo premožnejši in po večini meščanski ljudje. Krek je bil tudi v parlamentu znan kot socialno usmerjen človek. Tega istega leta 1907 je predlagal v parlamentu starostno zavarovanje kmečkega ljudstva. To je za tisti čas genialna ideja, ki pa še ni bila sprejeta, saj je Krek prehitel razmišljanja svojih kolegov parlamentarcev. Vendar je te ideje objavil v knjigi Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva leta 1909 in s tem nadaljeval boj za pravice kmetov.

Kreka vidimo v mnogoterih vlogah, s katerimi je premikal dosedanje mejnike navad in obnašanja: kot duhovnik in profesor bogoslovja, kot politik – državni in deželni poslanec, kot član stranke (SLS), kot socialni delavec z organizacijo združništva, društev, hranilnic ..., kot kulturni delavec na področju izobraževanja, poučevanja in ozaveščanja ljudi za napredek v znanju in kulturi. Bil je izreden govornik, saj se ocenjuje, da je v 25 letih delovanja imel čez tri tisoč govorov na raznih shodih in prireditvah ter objavil približno šest tisoč člankov in razprav.

Tudi v Selški dolini se je njegovo delo nadaljevalo na vseh področjih. 2. junija 1907 je bilo ustanovljeno Telovadno društvo Orel v Selcih. Še istega dne popoldne eno tudi na Jesenicah, kjer je Krek prav tako sodeloval. Aktivno je bilo Prosvetno društvo v Selcih, ki je imelo več oddelkov: pevskega, dramskega, godbeni odsek, razne krožke. Petje je bilo vedno prisotno pri vseh proslavah in raznih dogodkih. Kot je bilo že omenjeno, so leta 1899 razvili prapor Pev-

skega društva Ratitovec v Selcih.

Zelo aktivni pa so bili v dramski sekciji, ki je obstajala že pred Krekom. Iz življenja v Selcih in v Selški dolini je nastalo veliko njegovih leposlovnih del, povesti in pesmi, a najbolj znane so ljudske igre Turški križ, Tri sestre in Sveta Lucija. Dramo v štirih dejanjih Turški križ je napisal leta 1909 in prvič se je igrala v Selcih. Krek jo je posvetil "prijatelju Ignaciju Semenu, (Kalanovemu očetu), prvemu delavcu za ljudsko izobrazbo v Selški dolini". Kalanov oče je bil ustanovitelj selškega Bralnega društva, kamor je tudi mladi Krek redno zahajal. Takrat ko še ni bilo ne radija ne televizije, se je veliko igralo razne igre na odrih ali tudi na prostem. Ker še ni bilo kulturnih domov z odri, so se igre igrale na kmečkih podih, skednjih, pod kozolci in podobno. Krek je bil tovrstno aktiven že kot nižji gimnazijec. Med počitnicami je povabil tudi svoje sošolce, da so igrali razne igre. Tudi v kasnejših letih je enako deloval dr. Anton Megušar. Še kot študent je večkrat povabil sošolce, da so igrali razne igre. Sicer so imeli v Selcih in okolici veliko sposobnih igralcev. Eno vodilnih ženskih vlog je več let igrala Kalanova Urška Semen, poročena Bešter. Takratni znani očesni zdravnik dr. Ješe je o Urški rekel, da kmečkega dekleta, tako talentiranega za igranje, še ni videl. To potrjuje tudi dejstvo, da so bili njeni trije otroci in vnuki prav tako imenitni igralci. Že ko so se prvič igrale igre Turški križ in Tri sestre, je Urška igrala glavno vlogo. Na premierah teh dveh dramskih iger je sodeloval tudi sam avtor dr. Krek. Igranje so večkrat ponavljali in gostovali tudi izven Selc.

Odsek godbe na pihala so ustanovili leta 1911. Za ustanovitev se je posebej prizadeval kaplan Sedej. Prvi kapelnik je bil organist Anton Tevž, nato je prevzel Blaznikov, Matija Megušar. Pomagal jim je vojaški kapelnik Oskar Škulj, ki je večkrat tudi dirigiral, da je Megušar lahko igral. Godba na pihala je potem ostala še dolga leta in škoda je le, da danes tega ni več. Leta 1907 je bilo na Češnjici ustanovljeno Planinsko društvo za Selško dolino. Sedež društva je bil vse do leta 1929 na Češnjici, nato se je prestavil v Škofjo Loko. To Planinsko društvo je

gradilo in leta 1925 odprlo Krekovo kočjo na Ratitovcu. Takratni predsednik Planinskega društva je bil Krekov sošolec Anton Pfajfar, župnik v Dražgošah. Na dan otvoritve 9. avgusta je imel mašo in govor ob prisotnosti velikega števila takratnih planincev ter političnega in kulturnega vodstva. Vodja odbora za gradnjo kočje je bil izjemno aktivni član društva dr. Rudolf Andrejka.

Poleg tega, da je Krek vplival na ustanovitev telovadnega društva, pevskega društva, planinskega društva in podobnih društev, ki so bila pomembna za družbeno življenje ljudi, jih je na shodih, sestankih seznanjal z družbeno-političnim dogajanjem doma in po svetu.

Nekaj let pred prvo svetovno vojno, tj. leta 1909, je Krek nastopil v Izobraževalnem društvu v Selcih in govoril takole: "Leta se že trudim v državnem zboru, a kake uspehe morem pokazati? Delo v parlamentu je v meni utrnilo eno zavest: Avstrija taka, kot je sedaj, ne more obstati. V državnem zboru je nemogoče delati. Poglejte, kaj smo napravili v našem deželnem zboru in kako hitro. Gori (na Dunaju) pa nobena reč ne gre naprej. Nobene enotnosti ni, vsak vleče na svojo stran, nazadnje pa iz vsega skupaj ni nič ... Ves čas porabimo za reševanje narodnih vprašanj in tega ne bi bilo, če bi ne imeli narodov prve in narodov druge vrste." (I. Dolenc.)

Kot zanimivost moramo omeniti, da se je Krek kot deželni poslanec močno prizadeval, da je bila v Sorici zgrajena prva hidroelektrarna na Slovenskem. Na podlagi tega je bila v Sorici 14. 9. 1911 registrirana prva združna elektrarna. Za elektrarno se je najbolj navduševal domačin, soriški poštar Lovro Pintar. Deželni odbor Kranjske je podprl načrt, da bi s tem pridobili tudi izkušnje za gradnjo večje hidroelektrarne, ki se je kasneje gradila na Završnici (leta 1915). V Sorici so tako 4. avgusta 1912 prvi dobili elektriko iz hidroelektrarne. Takoj zatem so bile grajene manjše elektrarne v Železnikih.

Zelo pomembna dejavnost v Selški dolini je bilo tudi gozdarstvo in spravilo lesa. Ker je bilo lesa dovolj, ga je bilo treba tudi za kmeta ugodno prodati. V zvezi s tem je nastala Zadruga za unovčenje lesa s

sedežem na Česnjici. Registrirana je bila 10. 5. 1912.

Združništvo se je v prvih 15 letih 20. stoletja močno razvilo. V Sloveniji leta 1911 beležimo preko 900 registriranih zadrug. V Selški dolini jih imamo na različnih področjih, in sicer je bilo skupno 17 zadrug: pet kreditnih, tri konsumne, tri mlekarske; ena živinorejska, ena gozdarska, tri obrtne in ena zadružna elektrarna.

Zadnja leta, 1913–1916

Leta 1913 je Krek spisal igro v treh dejanjih Sv. Lucija. Igra je bila objavljena v posebni knjižici in je poklonjena "dražgoški dekliški Marijini družbi ob desetletnici". Igra v treh dejanjih skozi čudežna ozdravitve slepe osebe prikazuje, kako se človek spreminja s slabega na dobro.

Ker je Krek spremljal življenje v Selcih v lepih in težkih trenutkih, navajam samo primer, kako je imel pogrebni nagovor nekdanjemu selškemu županu in ključarju Bercetovemu atu, tj. Matiju Šmidu, ki je umrl 7. 3. 1913. "Njegovemu spominu so pisane te vrstice. Narekovalo mi jih je globoko spoštovanje do tega izrednega moža in iskrena želja, naj bi njegov svetli zgled ne umrl z njim ... Sv. Peter (patron selške fare) daleč vidi, njemu je znano, koliko solz je obrisal revežem in siromakom njegov zvesti sin, kolikim vdovam je izkazal pomoč, koliko nasvetov in tolažbe je razlil v potrta srca. Zdaj, ko je omahnilo vrlo truplo, mu je gotovo prišel naproti in ga popelje domov! Nam, ki smo ga poznali, /.../ se pa toži za njim." (Koledar Družbe sv. Mohorja 1919, str. 106.) Vsebina je takšna, kot da bi jo napisal sebi v slovo. S pričetkom prve svetovne vojne se je tudi Kreku znatno poslabšalo zdravstveno stanje. Ni več mogel zahajati v hribe, ni več hodil na počitnice na Prtovč, obiskal je zdravstvene toplice na Češkem, zdravje se mu je vidno in hitro poslabševalo.

Na predlog škofa Jegliča se je Krek leta 1916 upokojil kot profesor na bogoslovju. Že v preteklih letih so nemško usmerjeni politiki zahtevali od škofa, da je treba Kreka umakniti z mesta profesorja, ker da ni

primeren. Obtožbe liberalcev in tudi nazadnjaškega klera so bile, da je "revolucionar v talarju", "rdečkar" ... Seveda pa je nemškutarje motila predvsem Krekova domoljubna slovensko usmerjena politika.

Majniška deklaracija

16. maja 1917 je bil Krek še zadnjič na pogovoru pri škofu Jegliču. Zelo ostro je nastopil proti dr. Šuštaršiču, s katerim sta se v političnih stališčih razšla. Šuštaršič je še vedno zagovarjal monarhijo in avstrijsko državnost, medtem ko je Krek že nekaj let snoval načrt osamosvojitve Slovanov, Slovencev.

Že za časa študija na Dunaju je Krek sodeloval v Jugoslovanskem klubu. Skozi celotno obdobje javnega delovanja si je prizadeval za skupno državo južnih Slovanov. Prve tovrstne shode beležimo že leta 1898 na Trsatu nad Reko, kjer je sodeloval tudi Krek. Z izbruhom prve svetovne vojne je vedno bolj postajalo jasno, da monarhija ne bo več obstajala takšna kot pred vojno. Treba je izkoristiti zgodovinski moment. Snovalca majniške deklaracije sta bila Korošec in Krek. S tem sta naredila prvi korak do končnega cilja, ki sta si ga oba želela in vanj trdno verjela, to je samostojna država. Oba sta se zavedala, da za samostojnost Slovenije v tistem času potrebujeta zaveznike v južnih Slovanih, sicer bi bili lahko v interesih Avstrije pogubljeni. Majniško deklaracijo je podprl tudi škof Jeglič, kar je bilo odločilnega pomena za izvedbo predstavitve majniške deklaracije v dunajskem parlamentu 30. maja 1917.

To svojo idejo je predstavljal tudi severnim Slovanom. Poleti 1917 je še nastopal na shodih po Češkem. Ob povratku iz Češke je bil še na Dunaju, kjer je nastalo besedilo oporoke. Počival je na divanu in govoril svojemu obiskovalcu prof. Alojziju Resu oporoke: "Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno; kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečali naši (jugoslovanski) državi, za njen procvit, kulturo in blagostanje." To se je zgodilo v juliju 1917 v prostorih Jugoslovanskega kluba na Dunaju.

In nato je še vprašal: Kaj menite, koliko bi jaz mogel koristiti naši državi s svojo smrtjo?" (J. Juhant, Krekovo berilo, str. 158.)

Nato je še potoval po Dalmaciji, in ko se je vračal s potovanja po Dalmaciji, kjer je agitiral za majniško deklaracijo, se je ustavil pri svojem dobrem prijatelju župniku Bajcu v Šentjanžu na Dolenskem, kjer je 8. oktobra 1917 umrl. Krek je pokopan na ljubljanskih Žalah in na grobu ima zaprto vazo, v kateri je zemlja z materinega groba iz Selc. Ta simbolika ima dvojni pomen. Ker je bil neizmerno navezan na svojo mater, je tako tudi simbolično na grobu z delčkom zemlje iz njenega groba povezan z mamo, obenem pa je povezan z domačo zemljo, grudo iz Selc, ker je bil domoljub Selc in Selške doline.

Slovo od dr. Janeza Ev. Kreka

Veličino Kreka ponazarjam z opisom, ki nam ga je zapustil Franc Logar: "Tistega dne, ko je prišlo v Ljubljano žalostno sporočilo, da je Krek umrl, sem se proti večeru napotil v Unionsko klet. Pri mizi sta sedela Ivan Cankar in Oton Zupančič, Cankar je jokal, Zupančič si je brisal oči. Ko sem prišel do mize, mi je dal Ivan Cankar roko z besedami: Umrl je največji Slovenec in najboljši človek." (I. Dolenc, str. 404.)

Cankar je 15. oktobra 1917 po pogrebu dr. Kreka zapisal: "Kar je Krek z brezprimerno močjo snoval in ustvaril dolga leta, je ustvaril ob svoji zadnji uri; česar niso gledale njegove žive oči, je gledal njegov odprti grob. Ko se je narod poslavljaval od njega, dobrotnika, je bil ne ločen in neločljiva družba bratov in sester, ki so enega upanja in ene vere, ene misli in ene volje.

Ta črni praznik, ki nam je dal dovolj solza bridkosti in očiščenja, nam je obenem dodelil posebno dragocen dar: vrnil nam je spoznanje, ki nam je bilo v teh časih že skoraj izgubljeno, da more obroditi sočen sad le tisto delo, ki je bilo spočeto in izvršeno v čisti poštenosti. Vsako delo, ki je vzklilo iz kalne misli, je ob rojstvu mrtvo. Krek je dokazal z vsem svojim življenjem, da je laž tista beseda o dvojni morali, temveč da je morala povsod in vselej samo ena, doma za pečjo, na očitni cesti, na razburkanem shodu, na zaupnem sestanku in v državnem zboru. Dokazal je, da poštenost ni sukinja, ki se jo v prednji sobi da zamenjati za svetli frak sebičnosti. Narod je kakor otrok: brez dolgega premišljevanja in brez omahovanja sprevidi bistvo, občuti brž, kdo mu daje in kdo mu jemlje. Zato so vroče, naravnost iz srca privrele solze ob grobu moža, ki je dal svojemu narodu vse in edino, kar je imel: svoje življenje.

Grob dr. Janeza Evangelista Kreka na Žalah v Ljubljani. Foto: Franc Pfajfar

Izkazalo se je, kakor še nikoli: kdor daje ljubezen, mu je povrnjena tisočkrat. Ne z mečem, z ljubeznijo je zmagal Kristus. Sovraštvo je tiščalo naš narod ob tla, ljubezen ga bo povzdignila do sončnih višav. Tega evangelija nam ni dal prazen sanjač, dal nam ga je izmučen delavec ob svoji smrti.

Nič žalosti ob tem grobu! Bolj nego kdaj zaupaj-

mo v svoj narod, verujmo vanj in njegovo slavo! Kajti njive, ki so imele take orače in take sejalice, ne pomori slana, ne pobije toča; in žetev bo obilna, ko pride čas!" (I. Dolenc.)

Pogreb, ki ga še ni videla Ljubljana. Od škofije, kjer je zadnje dni ležal Krek, pa do groba na Žalah se je vila ena sama nepretrgana kolona.

Opombe:

¹ S pesmico. Op. av.

Viri in literatura:

Abram, Josip, *Spomini na J. Ev. Kreka*, Ljubljana, 1926/27.

Andrejka, Rudolf, *Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka*, Ljubljana, 1932.

Benedik, Metod, *Janez Ev. Krek v spisih sodobnikov*, Ljubljana, 2006.

Brumen, Vinko, *Janez Ev. Krek, Izbrani spisi*, V. zvezek, Celje, 1941.

Brumen, Vinko, *Srce v sredini: Življenje, delo in osebnost Janeza Ev. Kreka*, Buenos Aires, 1968.

Dolenc, Ivan, *Janez Ev. Krek, Izbrani spisi*, I. zvezek, Ljubljana, 1923.

Dolenc, Ivan, *Janez Ev. Krek, Izbrani spisi*, II. zvezek, Ljubljana, 1927.

Dolenc, Ivan, *Janez Ev. Krek, Izbrani spisi*, III. zvezek, Socializem, Ljubljana, 1923.

Dolenc, Ivan, *Janez Ev. Krek, Izbrani spisi*, IV. zvezek, Ljubljana, 1923.

Dolenc, Ivan, *Moja rast*, Mohorjeva družba, 1991.

Dolenc, Ivan, *Ob 100-letnici Krekovega rojstva*, koledar Mohorjeve družbe v Celju za leto 1965, str. 112–115.

Dom in svet, revija, 1903.

Janežič, Stanko, Juhant, Janez, *Janez Ev. Krek*, Slomškova založba, Maribor, 1998.

Juhant, Janez, *Krekovo berilo*, Mohorjeva družba, 1989.

Jurčec, Rudi, *Janez Ev. Krek*, Hram, Ljubljana, 1935.

Koblar France, *Moj obračun*, Ljubljana, 1976, str. 199–203.

Mladika, 1925, št. 9, str. 352; 1934, št. 10.

Primc, Aleš (ur.), *Dr. Janez Ev. Krek*, izšlo ob 90. obletnici smrti, Inštitut za gospodarske in družbene študije, Ljubljana, 2007.

Vandalj, Anton, *Na Krekov spomin*, ob 10. obletnici smrti, Mladika, 1927.

Slovenec, revija, 1905.

Šmid, Olga, *Selca nekoč*, Selca: Turistično društvo, 1973.

Wikipedija, Janez Evangelist Krek. https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Evangelist_Krek.

Žumer, Niko, *Obrt in obrtna podjetja po prenehanju železarstva*. V: *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*, str. 169–186, *Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki*, 1973.